

La transformació de l'exèrcit imperial i el feixisme japonès, 1866-1945

Adaptación de Trabajo Final de Grado (Universitat de Girona),
tutorizado por los profesores Maximiliano Fuentes Cordera y
Anna Maria Garcia Rovira

1. Introducció

L'objectiu del present treball és fer reflexió al voltant de la transformació de l'exèrcit japonès durant el feixisme Shōwa i les etapes anteriors. Per què l'exèrcit? Doncs perquè durant aquests períodes l'exèrcit va anar guanyant terreny a la política fins a convertir el país en una dictadura militar de facto

l'any 1932. Ara bé, el control militar de la política i la societat té arrels molt profundes que es remunten fins més enllà de la Restauració Meiji. Des del poder l'Exèrcit va anar transformant el Japó en un règim militarista que va derivar en una expansió colonial sobre tot el Pacífic. És vital comprendre què va passar dins l'exèrcit per poder explicar fets ocorreguts durant l'expansió com la Violació de Nanjing o la Marxa sobre Baatan. Per poder estudiar la Guerra d'Àsia Pacífic cal veure tots els processos que van actuar dins de l'exèrcit: com els conflictes interns entre la Marina i l'Exèrcit de Terra, entre "l'Escola ordre" i "l'Estil imperial". No són menys importants els maltractaments brutals que patien els soldats per part dels seus superiors, per no parlar del menyspreu a la vida que imperava en els alts comandaments de l'exèrcit. Aquests comportaments deriven en part d'una ideologia samurai i feudal que arrelava profundament a les ments dels militars. És vital entendre l'exèrcit perquè, de fet, és el principal actor polític i social del període. Això el converteix en el principal responsable de les atrocitats de l'època. Alguns historiadors occidentals (no tots) que han tractat el període s'han deixat endur sovint per la singularitat de la figura de l'emperador dins la política japonesa. Tot oblidant-se que precisament per ser un símbol molt poderós, és utilitzat amb interessos per aquells qui ostenten el poder polític, econòmic i militar.

En aquest article he volgut evitar fer una "història d'uns altres", per això he intentat en mesura del possible incorporar cites de testimonis i actors de l'època, especialment a l'apartat final. També he optat per incorporar tants autors japonesos com he pogut, en part gràcies a la feina que fa la mateixa acadèmia japonesa traduint els seus articles a l'anglès i el francès. Gràcies al REAO (Revistes d'Àsia Oriental amb Accés Obert) es poden consultar un nombre considerable d'aquestes fonts i finalment l'acadèmia francesa ha fet una gran tasca de traducció de textos clau de la historiografia

Oriol Masó Vila

Graduat en Història a la Universitat de Girona.

Interessat en l'estudi de la història del Japó i Àsia Oriental, i en la divulgació de la cultura japonesa en català. Autor del blog Hana Monogatari: Anime, manga i cultura japonesa en català.

japonesa. Amb els recursos dels quals disposava he intentat fer una immersió en l'acadèmia japonesa per veure què s'ha escrit sobre l'Exèrcit imperial, el feixisme i la guerra. Quins són els eixos centrals de la investigació? Com s'estudia la matèria? Com han evolucionat els debats? Possibles línies d'investigació? Una vegada resoltes aquestes qüestions es tractarà l'Exèrcit imperial des dels tres eixos principals. El primer, la seva transformació institucional, logística i política des de la seva creació fins a la seva caiguda. El segon, l'estudi dels romanents ideològics feudals i samurai dins l'Exèrcit Imperial i el seu paper en la tragèdia posterior. I el tercer veure com el tracte brutal que rebien els soldats, els maltractaments psicològics, els entrenaments infernals, les operacions suïcides i la concepció del regiment com una família opressora configuren el comportament de les tropes durant la guerra.

2. L'exèrcit Imperial japonès 1866-1945

2.1. Historiografia sobre l'Exèrcit Imperial i la Guerra d'Àsia-Pacífic

Abans de desglossar com s'han estudiat l'anomenada Guerra d'Àsia Pacífic, el feixisme Shōwa i l'exèrcit Imperial cal fer unes breus consideracions sobre la comunitat acadèmica i intel·lectual japonesa. La primera consideració és la gran sensació de responsabilitat de l'acadèmia respecte d'aquesta guerra i la idea que s'ha d'estudiar perquè res similar es pugui tornar a repetir. La segona consideració és que a l'acadèmia japonesa el marxisme metodològic té un pes enorme, com explica Sebastian Conrad unes línies més avall. Per tant les anàlisis de tipus sociològic o la història des de baix tenen una importància cabdal en l'anàlisi del passat. Això accentuarà la història econòmica que ja d'abans de la guerra tenia una particular força dins l'acadèmia japonesa gràcies a l'Escola Econòmica d'Otsuka¹.

En lloc d'això, la historiografia marxista, que havia estat suprimida abans del 1945, es va erigir ràpidament com la línia més poderosa de la interpretació històrica. A partir d'aleshores, una història social de caràcter marxista esdevindria el paradigma dominant a la historiografia japonesa. Encara amb més força que a França i a Itàlia, el marxisme va configurar el clima intel·lectual en el període de la primera postguerra. En pocs anys, fins i tot mesos, el paisatge de la historiografia acadèmica del Japó havia canviat dràsticament.²

Al costat del grup marxista dominant hi ha alguns grups d'intel·lectuals liberals i progressistes que mantenen estretes relacions i col·laboracions amb el bloc marxista. Malgrat la gran institució política que representa el centredreta liberal al Japó, els intel·lectuals progressistes tenen un espai molt respectable dins l'opinió pública i els mitjans de comunicació; una posició només comparable a la dels intel·lectuals francesos segons Miho Matsunuma³. Hi ha alguns intents de revisionisme històric

1 Hirota Isao. "Grandes tendencias de l'historiographie japonaise depuis Meiji." *Histoire, économie et Société*. 25e année, n. 2, 2006. pp.165-179. Recuperat de: <https://doi.org/10.3406/hes.2006.2589>

2 Conrad, Sebastian. "Japanese Historical Writing." *The Oxford history of historical writing: Volume 5: Historical writing since 1945*. Axel Schneider i Daniel Woolf. Oxford University Press, 2011. p.637. Recuperat de: <https://nhatbook.com/wp-content/uploads/2019/11/nhatbook-The-Oxford-History-of-Historical-Writing-Axel-Schneider-.pdf#page=660> (Traducció pròpia)

3 Matsunuma, Miho. "Historiographie japonaise de la Guerre de 1931 à 1945 : état des recherches jusqu'à nos jours." *Guerres mondiales et conflits contemporanis*, vol. 1, no. 249, 2013. pp.33-48. <https://www.cairn.info/revue-guerres-mondiales-et-conflitscontemporanis-2013-1-page-33.htm>

des dels anys 80 que han rebut suport d'alguns governs conservadors, però no han aconseguit un discurs hegemònic dins i fora de l'acadèmia. Finalment cal remarcar que malgrat que s'han obert moltes línies historiogràfiques noves al Japó, la pervivència del marxisme acadèmic és molt més forta que en altres latituds. De fet, el marxisme al Japó segueix sent un actor polític considerable. El partit comunista japonès és segurament l'únic exemple de les grans democràcies capitalistes on un partit d'aquest tipus gaudeix de bona salut i se situa sempre entre la quarta i la cinquena força dins l'arc parlamentari. La forta posició del partit comunista japonès suposa un contrapoder ideològic, polític i intel·lectual a la dreta liberal i això té molt a veure en la lluita contra l'oblit del feixisme al Japó. A partir d'aquí anem a veure com s'han tractat la guerra i el militarisme a la historiografia japonesa al llarg del temps.

A la immediata postguerra, és a dir als mateixos anys 40, els intel·lectuals van començar a reflexionar sobre el Règim Imperial. Els autors es preguntaven quina era la seva naturalesa, com i per què s'havia format? El primer a obrir el debat seria el politòleg Masao Murayama amb la publicació de l'article "Lògica i psicologia de l'ultranacionalisme" el 1946. L'autor reflexionava sobre aquest sistema feixista/imperial/capitalista i analitzava el funcionament del pensament polític del sistema. Estudiava el que ell anomenava "sistema de la no responsabilitat", que feia que en aparença no hi hagués responsables clars de les atrocitats del règim. Ell juntament Otsuka Hisao, historiador econòmic, van plantejar la qüestió del retard en la industrialització i els romanents feudals del sistema imperial com a motor del feixisme.

Per la seva banda, els marxistes, entre els quals destaca Toyama Shigeki, consideren que els tres sistemes, el feudal, el capitalista i l'imperial, se superposen. Per això orienten el debat a definir com era l'estructura del sistema. No seria fins a la dècada següent que Shigeki juntament amb Imai Seichi i Fujiwara Akira publicarien *Història de l'Era Shōwa* (1955). Aquesta obra abordava des de la perspectiva política i econòmica el Sistema imperial i constitueix probablement la primera gran síntesi de la qüestió. El llibre va despertar grans debats en el camp historiogràfic i també a l'opinió pública. Una edició revisada d'*Història de l'era Shōwa* tornaria a causar un gran impacte acadèmic i mediàtic. Aquests primers llibres i articles anaven més aviat encarats a fer una síntesi dels fets, la societat i la naturalesa del règim. Com que la recerca estava començant, no hi havia encara debats de fons sinó un intent de comprendre què havia passat⁴.

Malgrat tot el 1952 surt un primer brot de revisionisme quan l'historiador Tanaka Masaaki va publicar "Sobre la innocència del Japó", en el qual es posava èmfasi en les opinions dissidents dins el Procés de Tòquio. Concretament es feien servir els arguments del jutge indi Radhabinod Pal que defensava que els japonesos havien comès crims de guerra convencionals. En realitat Masaaki va instrumentalitzar els arguments contra el colonialisme occidental anglo-americà de Pal per enfortir el seu discurs negacionista. Al mateix temps, el PLD començaria les seves habituals polèmiques amb el Santuari de Yasukuni⁵. Des d'aquell moment, alguns ministres de tall més conservador visiten el santuari per honrar els caiguts a la guerra (entre els quals hi ha els líders del Règim Shōwa). El PLD ha estat tradicionalment negacionista i recentment passa per una etapa d'acceptació tímida de la culpa del Japó.

---

4 Matsunuma, Miho. *Ibidem*.

5 Tombari, Federico. (2012). *Negazionismo giapponese: Analisi di "what really happened in Nanking" di Tanaka Masaaki*. Università Ca'Foscari Venezia, Facoltà di Lingue e Letterature Straniere, Venècia. Recuperat de: <http://www.academia.edu/download/33230220/827367.pdf>

Als anys 60 es produeix l'obertura dels arxius japonesos i donant pas a una nova etapa en la recerca de la guerra. La nova documentació permet als historiadors fer treballs ambiciosos centrats en la política, la diplomàcia, l'imperi colonial i evidentment la història econòmica. Un dels llibres pioners d'aquesta etapa i que es manté vigent actualment és *Conspiracy at Mukden* de Yoshihashi Takehiko (1963). Aquesta investigació mostra de manera molt clara com l'exèrcit s'apodera de la política japonesa. També mostra com l'Exèrcit de Kwantung acaba actuant com un estat dins l'estat desobeint el govern. Seguint el fil de Takehiko, diversos historiadors treballarien el tema de l'imperi colonial. Títols com *La formació de l'imperialisme japonès* d'Inoue Kiyoshi (1968), *Corea sota el govern del Japó* de Yamabe Kentarō (1971) o *Manxúria sota l'imperialisme japonès* de la Societat d'estudis Manxús (1972) són una mostra d'aquest tipus d'estudis. A la vegada la cooperació entre acadèmics es va fer notar en gegantins treballs col·lectius com la *Col·lecció d'història de la guerra* que conclou a 1980 amb 102 volums, editada per l'Institut d'estudis de recerca de la Secretaria d'Estat de Defensa. Els set volums de *Camins cap a la guerra del Pacífic* (1962-63) van en la mateixa línia que l'anterior. Escrita pel bloc dels historiadors progressistes constitueix una revisió de caràcter científic i crític de la guerra. La majoria d'aquestes publicacions tractaven el funcionament de l'imperi colonial en l'àmbit polític econòmic i social des de diferents perspectives. També es posava molt d'èmfasi al patiment dels pobles asiàtics sota el jou de l'Imperi japonès. Malgrat tot, Y. Takehiko a part, molts d'aquests historiadors es van mostrar reticents a indagar a les profunditats dels arxius militars i de l'armada de manera que sovint no es parava prou atenció al paper clau dels militars.

Els anys 80 no estaran tan marcats per la investigació, com sí que ho estaran per combatre el revisionisme d'estat o l'amnèsia d'estat. La polèmica revisionista començaria a la dècada dels anys 60 quan l'escriptor Hayashi Fusao publicà *Tesis en defensa de la Guerra Gran d'Àsia Oriental* (1963). El govern japonès traspassaria el contingut d'aquesta obra als llibres de text escolars per blanquejar el colonialisme de l'Exèrcit imperial⁶. L'any 1965 les coses es van complicar i els historiadors japonesos, juntament amb juristes i ciutadans capitanejats per Ienaga Saburō, van portar a judici el ministre d'educació per haver censurat la part dels crims de guerra en els llibres de text. Així va començar el Judici dels 32 anys que va estar marcat per l'activisme social, cultural i intel·lectual contra l'oblit. L'historiador francès Arnaud Nanta analitza l'efemèride en un llibre sobre memòria històrica d'Europa i Àsia⁷. S'ha escrit molt sobre els judicis i sobre l'incansable Ienaga Saburō que anys després publicaria un llibre on recorda la seva lluita: *Japan's Past, Japan's Future: one Historian's Odyssey*.

Ienaga Saburō a la Universitat de Tsukuba amb el llibre de text al congrés Panasiàtic. Fotografia: Kiriake Singedon Books and Antiquities, 1997. Accedit 15 de maig de 2020. <https://singedon.com/shop/photographs/photos-after-1945/1997-original-photo-japan-saburo-ienaga-university-tsukuba-textbook-suit-pana/>.

6 Matsunuma, Miho. *Ibidem*.

7 Nanta, Arnaud. «Japon: les historiens contre l'État», in Alain Brossat et Pierre Bayard (dir.), *Dénis de l'histoire. Europe et Extrême-Orient au XXe siècle*, Éd. Laurence Teper, Paris, 2008, pp.197-211. Recuperat de: <https://www.cairn.info/revue-guerres-mondiales-et-conflits-contemporains-2013-1-page-33.htm>

Des del cinema i el manga es van alçar nombroses veus que utilitzant testimoni o la denúncia lluitaven contra la visió estatal del passat. Un cas fonamental és el testimoni del mangaka Shigeru Mizuki qui va denunciar els maltractaments, les operacions suïcides, l'exploració sexual, la manca de qualsevol humanitat dins l'Exèrcit Imperial. El seu manga *Operación Muerte* va causar un gran impacte a 1973, com ho faria a 1988-89 la trilogia *Shōwa. Una història del Japó* i la seva *Autobiografia* en manga publicada entre 2001 i 2005. El judici dels 32 anys va provocar un efecte crida entre cineastes, mangakes, estudis d'animació, escriptors i artistes van denunciar les atrocitats comeses en el passat recent del país a través de l'art.

L'any 1982 Corea i la Xina denuncien al Japó pel contingut revisionista dels llibres de text. La comunitat acadèmica es va centrar en la lluita contra el revisionisme més que en la recerca i va incidir particularment en treballs sobre les atrocitats comeses a la Xina durant "La guerra dels 15 anys"; concepte que es va popularitzar en aquell moment. Eguchi Keiichi segurament va ser la veu de la dècada amb el seu famós llibre *Els deures de recerca de la Guerra dels 15 anys* (1982).

A la dècada dels anys 90 del segle passat es produeix un canvi dràstic en la manera d'estudiar la Guerra d'Àsia-Pacífic. Sobretot en l'estudi de l'Exèrcit Imperial i la seva implicació en la guerra. La fi del comunisme té un impacte incommensurable a l'acadèmia japonesa de tradició profundament marxista. Es posa en qüestió la idea de progrés, la d'estat nació i molt especialment la idea que Occident sigui un model a seguir⁸. L'arribada de la postmodernitat posarà també l'accent en les opressions visibles i invisibles de la societat i obrirà noves línies d'investigació i recerca⁹. La mort de l'Emperador Hiro Hito l'any 1989 permet als historiadors interrogar-se sobre la seva responsabilitat en els crims de guerra.

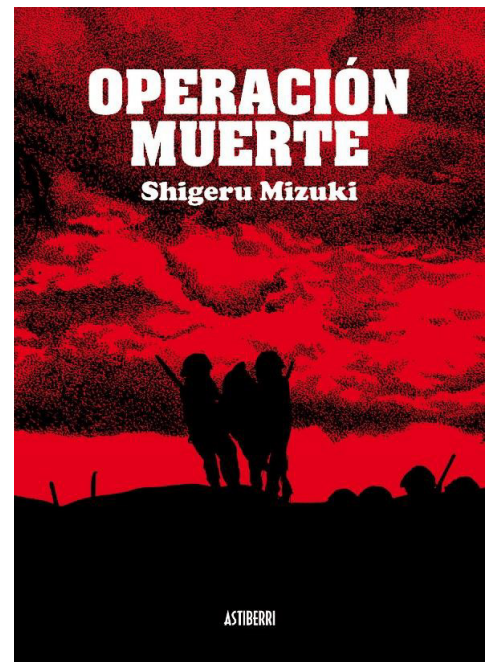
L'any 1990 el govern japonès va negar tenir qualsevol responsabilitat amb el sistema d'esclavitud sexual que havia operat a la Corea ocupada. Això va impulsar a l'activista coreana Kim Hak-Sun a denunciar el govern japonès per les violacions massives a Àsia Oriental. S'hi van sumar centenars de dones de les dues Corees, Xina, Taiwan, Filipines i Singapur¹⁰. Això va resultar en 59 judicis contra el govern i grans companyies "Ex-zaibatsu" entre 1990 i 1999. Per altra banda uns 250 advocats van fundar un consell per ajudar a les víctimes del Feixisme Shōwa a portar a judici al govern i les grans companyies. L'associació d'advocats en cas per aconseguir compensacions per les víctimes de la guerra de la Xina va aconseguir portar a judici vint i una vegades el govern i les grans companyies "Ex-zaibatsu" entre 1995 i 2006, pels crims de l'etapa militarista¹¹. Tot aquest moviment va posar en

8 Legendre, Pierre. *Ce que l'Occident ne voit pas de l'Occident: Conferènces au Japon*. 1001 nuits Essais. Fayard, 2004.

9 Matsunuma, Miho. *Ibidem*.

10 Soh, Chunghee Sarah. "The Korean comfort women: Movement for redress." *Asian Survey*, 36.12, 1996. pp.1226-1240. Recuperat de: https://www.jstor.org/stable/2645577?seq=1#metadata_info_tab_contents

11 Yoshida, Takashi, "Historiography of the Asia-Pacific War in Japan" (2008). History Faculty Publications. Paper 4. Recuperat de: http://scholarworks.wmich.edu/history_pubs/4

Mizuki, Shigeru. Portada de *Operación Muerte*. 1973. Ed. Astiberri. Bilbao 2010.

marxa l'historiador Yoshiaki Yoshimi que decideix submergir-se en els arxius de l'Institut d'estudis de Defensa de la secretaria d'estat de defensa el 1991. Allà hi va trobar una quantitat ingent de documentació que demostrava la implicació de l'exèrcit en el sistema d'esclavitud sexual durant aquella època. El resultat d'aquesta investigació es publicaria l'any 2000 en el llibre: *Esclavas sexuales: La esclavitud sexual durante el Imperio Japonés*. Durant els anys 80, 90 i principis dels 2000 la societat japonesa es fa molt més conscient dels crims comesos durant l'Imperialisme. Des del teixit social, local i acadèmic surten moltes iniciatives per construir museus de memòria històrica i museus per la pau a tot el Japó. L'any 1989 s'obre a Koichi el museu Casa d'Arrels d'Herba, el 1991 el museu de la Pau d'Osaka, El museu de Kyoto per la pau mundial el 1992, El Museu de la pau de Saitama a 1993, a Nagasaki el Museu Memorial de la Pau Oka Masaharu (1994). També s'organitzen centenars d'exposicions permanents o itinerants en museus, associacions, biblioteques, universitats, temples, esglésies,... Des d'Occident l'historiador Ian Buruma va investigar la lluita contra l'oblit dels acadèmics japonesos i el tractament de la memòria històrica al Japó. Buruma també va fer una important investigació sobre les polítiques de memòria històrica a Alemanya i el Japó. La seva obra va ser un punt clau, ja que va assenyalar les enormes mancances de la memòria històrica japonesa, la va posar en un context internacional i va alertar del problema que suposa el Santuari de Yasukuni¹².

A partir d'aquest punt sorgeix una nova onada historiogràfica que analitza amb molta més profunditat els horrors de la guerra d'Àsia. Segurament un dels estudis que va causar més impacte seria *Hidden Horrors: Japanese War crimes in World War II* de Yuki Tanaka (1996). Aquest llibre explica en profunditat les violacions massives, els assassinats a civils, les violacions de drets humans, etc. perpetrades per l'exèrcit imperial durant les guerres d'ocupació. No menys important va ser el llibre d'Iris Chang *La violación de Nanjing* de 1997 que va posar el focus sobre el que s'ha convertit en el símbol dels crims del Japó a Àsia Oriental. Un llibre que va deixar una profunda marca en la historiografia japonesa seria *The Nanjing Massacre. A Japanese Journalist confronts Japan's National Shame* de Honda Katsuichi (1999). En aquest llibre, el que fou corresponsal del diari Asahi Shimbun a la Guerra del Vietnam, exposa els crims comesos pels japonesos a la Xina i reflexiona sobre aquests fets. El 1993 Yoshiaki Yoshimi i els seus col·laboradors creen el Centre de recerca i documentació de la responsabilitat de la guerra japonesa. Aquest va obrir una publicació en forma de revista científica i presentava anualment els resultats al govern japonès i a l'ONU per sensibilitzar l'opinió pública nacional i internacional. Per altra banda la sociòloga Ueno Chizuko molt influïda pel gir lingüístic critica la metodologia dels historiadors i advoca pel testimoni. A partir d'aquest punt el testimoni entrarà amb força en els estudis de la guerra d'Àsia-Pacífic i actuen com a columna vertebral d'una nova historiografia sobre la guerra que aporta una gran quantitat de treballs actualment. Segurament el representant d'aquesta tendència seria Laurence Rees amb el seu llibre *El Holocausto Asiático: Los crímenes japoneses en la Segunda Guerra Mundial*¹³.

Però mentre es responia a les preguntes de com?, qui?, quan?, què? Respecte dels horrors de la guerra d'Àsia Pacífic sorgien noves preguntes. Per què es van cometre aquests crims? Com va canviar la societat per tolerar una cosa així? Què va passar dins l'exèrcit? Aquestes preguntes van cristal·litzar en el que Matsunuma anomena "Història militar social". Aquest corrent es proposa

12 Buruma, Ian. *El precio de la culpa: Cómo Alemania y Japón se han enfrentado a su pasado*. Duomo, 2011.

13 Rees, Laurence. *El holocausto asiático: los crímenes japoneses en la segunda guerra mundial*. Ed. Planeta (GBS), 2009.

investigar l'Exèrcit Imperial des d'una perspectiva multidisciplinària¹⁴. Un dels punts principals és veure la interacció entre l'exèrcit i la societat, les influències mútues que reben una i altre. També en l'àmbit antropològic s'investiga la formació dels soldats, els seus discursos, la seva vida quotidiana a les casernes i al camp de batalla, la cultura de l'exèrcit, els seus mites i llegendes, la vida als "pobles militars". D'altres també investiguen la psicologia dels soldats així com la construcció de la masculinitat dins l'exèrcit imperial. Tot això és possible gràcies a l'estudi de testimonis directes, cartes personals, diaris íntims i altra documentació de caràcter personal dels soldats. Fujii Tadatoshi començaria aquesta nova via d'investigació amb la publicació del seu llibre *La guerra dels soldats: lectura de les cartes, els diaris personals i les memòries* (2000). Durant la dècada dels anys 90 i posteriorment nombrosos soldats donarien el seu testimoni que es recolliria en una gran obra editada també en anglès sota el nom *Senso: the Japanese Remember the Pacific War: Letters to the Editor of Asahi Shinbun* amb Frank Gibney com a editor (1995). L'any 2002 el cèlebre historiador Yutaka Yoshida va fer una panoràmica sobre les noves recerques en història militar¹⁵. Dins aquesta tendència també hi tenen molt a dir historiadors occidentals i d'altres parts d'Àsia Oriental, que comencen a col·laborar amb els seus homòlegs japonesos per fer estudis i publicacions.

Per una banda hi ha aquells que s'interessen per l'organització de l'exèrcit i la seva relació amb l'emperador la política abans de la guerra. Noms destacats que investiguen el tema de l'estructura de l'exèrcit i la seva implicació en la política podrien ser: Kumagai Tadasu amb el seu llibre *Un coneixement bàsic de l'Exèrcit Imperial i la Marina* (2007); Hata Ikuhiko amb títols com *El moviment feixista dels militars* (1972), *Els militars de l'era Shōwa* (1972), *L'era de les prerrogatives i el comandament suprem* (2006); Inoki Masamichi amb el seu *Ascens i caiguda dels militaristes al Japó* (1995); Kurono Taeru amb llibres com *Recerques sobre la política de defensa Imperial* (2002), *Reforma i oposició dins l'Exèrcit Imperial* (2006). Són alguns exemples, però la línia política de la història de l'exèrcit es transita des dels anys 60 i ha demostrat ser molt prolífica.

Una altra línia d'investigació que està cobrant importància últimament dins aquesta història de l'exèrcit és aquella que analitza la transferència directa de la ideologia samurai a l'Exèrcit Imperial. En ser més recent no hi ha tanta bibliografia com en les anteriors i per això resulta un camp tan interessant. Primer de tot com s'instrumentalitza el Bushido per adoctrinar als militars i com es fa un ús polític de les antigues "virtuts samurai". En aquest sentit la majoria d'edicions del Bushido d'Inazo Nitobe solen tenir un apartat dedicat a explicar la instrumentalització política que s'ha fet del llibre. És també el cas de l'edició catalana de Ricard Vela¹⁶. En aquest sentit l'historiador estatunidenc Oleg Benesch va ser gairebé el pioner en aquesta nova línia l'any 2014 amb la publicació del llibre *Inventing the Way of the Samurai: Nationalism, Internationalism and Bushido in Modern Japan*. Malgrat que hi havia precedents en els estudis culturals del feixisme Shōwa o estudis sobre el Moviment Legitimista no s'havia tractat mai el tema de manera tan directa. William G. Beasley també va dedicar una part important de la seva obra a analitzar el moviment radical samurai. El llibre que va fer amb M. B. Jansen titulat *Studies in Institutional History in early modern Japan* (1968) en seria un bon exemple. També hi ha hagut nombrosos estudis sobre els "Shishi" o "homes

---

14 Matsunuma, Miho. *Ibidem*.

15 Yoshida, Yutaka. *Nihon no guntai: Heishitachi no kindaishi*. Iwanami shoten. 2002. (El títol es podria traduir com: *La guerra i l'exèrcit; l'estat actual de les recerques d'història militar moderna al Japó*)

16 Nitobe, Inazo. *El Bushido: El camí del Samurai*. Ed. Ricard Vela. Barcelona: Angle Editorial, 2017. Nota: l'obra original fou publicada el 1899.

d'esperit" que van impulsar aquests moviments. Però la interacció entre el món samurai i l'Exèrcit imperial és encara un camí per recórrer.

Una altra línia molt prolífica és la que s'ha dedicat a analitzar els processos de brutalització de l'exèrcit durant el període Shōwa i les etapes anteriors. Un treball molt impactant en aquest sentit és el ja citat *Holocausto Asiático: Los crímenes japoneses de la Segunda Guerra Mundial* de Laurence Rees. Aquesta obra es pregunta què ha passat entre la guerra Russo-Japonesa, on els soldats japonesos havien dispensat un tracte exemplar als seus enemics, i l'expansió sobre la Xina on es van cometre els horrors descrits per Iris Chang al seu llibre *La violación de Nanjing*. Per què havia canviat tant l'actitud dels soldats? Reflexiona sobre els mètodes d'adoctrinament i la deshumanització de l'enemic, així com de la cadena de maltractaments dels superiors cap als seus soldats. En aquesta línia han sortit molts treballs importants com *War Without Mercy* de John W. Dower (1998). També el prolífic historiador Akira Irye, considerat una eminència en la matèria, ha posat el seu gra de sorra. El seu llibre *The origins of the Second World War in Asia Pacífic* (1987) va ser reeditat el 2014 mostrant molts dels processos polítics, socials i culturals que actuaven dins l'Exèrcit Imperial. El *Hidden Horrors: Japanese War crimes in World War II* de Yuki Tanaka (1996) va marcar escola en aquesta línia i va ser reeditat tot just fa tres anys. L'anàlisi de la vida en les casernes militars i la pressió social va ajudar molt a la comprensió de les accions dels soldats japonesos. En aquest sentit l'obra *A social basis for Prewar Japanese militarism: The Army and the Rural community* (1974) és absolutament imprescindible encara que ha passat més desapercibuda que d'altres estudis més generalistes¹⁷. Feta aquesta panoràmica sobre la historiografia de l'Exèrcit Imperial i la guerra procedim a una anàlisi de l'aportació i contingut d'aquests tres grans eixos.

2.2. La Transformació de l'Exèrcit Imperial i el control de la política, 1866-1942

L'exèrcit Imperial, que és l'objecte d'estudi d'aquest treball, sorgí de manera gairebé accidental durant les Guerres Boshin de 1868-69, quan el conflicte entre els legitimistes i els seguidors del Bakufu es va fer inevitable. La unió de les milícies legitimistes de Chōshū amb els exèrcits dels senyors feudals legitimistes, petits exèrcits d'altres senyors aliats i els mateixos soldats de la casa imperial va donar lloc a aquest estrany exèrcit. El resultat fou una aliança feudal caòtica en la qual cada un anava pel seu costat sense coordinació de cap classe. Era un exèrcit sense una bona organització, ordres poc clares i quadres interns difosos. El primer repte al qual s'hauria d'enfrontar la coalició seria derrotar els poderosos romanents del Bakufu, cosa que els portaria més de dos anys i de fet, haurien de pactar la pau amb l'armada del nord per finalitzar la guerra.

Malgrat el caos intern els aliats legitimistes es van alçar la victòria i van proclamar el règim imperial. Però qui comandava aquest nou exèrcit sorgit de la improvisació? A partir de quin moment adquiriria un caràcter permanent? Pel que fa als líders les figures més destacades serien Saigō Takaomori, Etō Sempei, Yamagata Aritomo, Ōkubo Toshimichi, Ōmura Masujirō, Kido Kiōin, Itagaki Taisuke i d'altres de menor importància. Tots ells samurai, senyors feudals o nobles i per tant sense cap experiència en la guerra contemporània. Després del caos militar de les Guerres Boshin es va fer imprescindible reorganitzar l'exèrcit. Aquesta tasca va recaure sobre els ministres Ōkubo Toshimichi, Saigō Takaomori i Ōmura Masujirō. Tots tres eren d'origen samurai provinents de Satsuma i Tosa, a més a més els tres eren líders legitimistes bastant radicalitzats. Prenen la decisió d'organitzar

¹⁷ Smethurst, Richard. *A Social Basis for Prewar Japanese Militarism: The Army and the Rural Community*. University of California Press, 1974.

l'exèrcit a la manera francesa des de l'any 1868 i arriben a la conclusió que s'haurà d'eliminar el monopoli samurai de la guerra¹⁸.

La decisió de treure als samurais el monopoli de les armes provocarà l'assassinat d'Ōmura a mans dels samurais radicals. D'aquesta manera Yamagata Aritomo ascendeix al poder. El primer moviment del nou cap militar seria organitzar un primer exèrcit centralitzat a partir dels samurais legitimistes de Satsuma, Chōshū i Tosa. A 1871 es crea la guarda Imperial amb un total de 6.200 efectius que van passar a 8.000 dividits en quatre batallons a finals del mateix any. El que interessa, però, és que durant les dues dècades següents l'exèrcit japonès es va anar organitzant a partir del model francès¹⁹.

L'entrenament de les tropes s'estandarditza a 1872 amb la creació i fusió de diverses escoles militars durant el període. L'Escola d'Oficials no comissionats de Tòquio i l'Escola de la Ciència i La tècnica d'Osaka s'ocupen de formar els nous quadres militars regularment. S'envien massivament estudiants arreu del món per estudiar les ciències i els exèrcits occidentals. Es fomenta l'estudi del xinès, l'alemany i el francès i es tradueixen llibres d'aquests països per formar un exèrcit modern. Malgrat tot, les diferències amb el model francòfon són enormes especialment pel que respecta l'adoctrinament i la figura de l'emperador. L'adoctrinament va començar a les escoles convencionals a partir de l'Edicte Imperial d'educació de 1890 que realçava la figura de l'emperador.

El edicto pasó a aplicarse en todas las escuelas: partir de entonces alumnos y profesores, antes de iniciar la jornada matutina, tenían que recitarlo usando el lenguaje arcaico y solemne que habían memorizado. El edicto y el retrato del emperador fueron colocados en un pedestal sagrado y se manipuló la mentalidad de los niños para asegurarse de que, llegado el momento, todos ellos fueran a la guerra gritando "Banzai, majestad imperial!"²⁰

Són molts els que han tractat la qüestió de l'emperador, l'exèrcit i l'adoctrinament de soldats al llarg del temps. L'enaltiment de la figura de l'emperador seria clau per l'èxit polític dels militars. Un dels millors estudis en aquesta direcció és el de Drea²¹ que reflexiona sobre tots aquells que morien o cometien crims a batalla en nom de l'emperador com a imperatiu moral inalienable. La historiografia més clàssica sobre la matèria sorgida especialment entre els anys 1970-2005 ha interpretat que l'emperador era el màxim responsable de tot el que havia ocorregut durant la Segona Guerra Mundial a Àsia Oriental. La segona posició en aquest debat seria la d'un grup d'historiadors que defensaven la figura de Hirohito per la seva oposició a la invasió de la Xina. Els eters debats sobre la culpabilitat o no de l'emperador sempre han acabat sense un acord clar i en un punt gairebé mort a causa de la polifacètica i estranya personalitat de l'emperador Shōwa. El polític i historiador Peter Li ha recollit els debats sobre la participació política de l'emperador Hiro Hito i la seva relació amb l'exèrcit Imperial²².

18 Drea, Edward J. *Japan's Imperial Army: It's Rise and Fall, 1853-1945*. Modern War Studies. Kansas University Press, 2009. pp.20-23.

19 Michiko, Maejima. (2014). *Édifier et équiper les bases de l'armée japonaise Transferts de technologie France- Japon 1868-1930. Histoire. Conservatoire national des arts et metiers*. CNAM, Français. Recuperat de: <http://www.theses.fr/2014CNAM0912>.

20 Hane, Mikiso. *Ibidem*. p.158.

21 Drea, Edward J. *In the service of the emperor: Essays on the Imperial Japanese Army*. University of Nebraska Press, 2003.

Aquesta qüestió és molt complexa i encara hi ha una tercera posició en aquest debat, però per entendre-la cal veure primer l'estructura política i militar del règim. El poder polític del període Meiji estava en mans del Genrō, un consell d'ancians que controlava de facto tota la política del país (des de 1885 fins a 1913). Al seu torn aquest consell estava controlat pel mariscal Yamagata Aritomo. El polític i militar anirà atacant els mecanismes de control polític de l'exèrcit i anirà desvinculant els militars de les institucions polítiques progressivament. El primer pas en aquesta direcció fou la creació d'una cúpula de generals que estigués desvinculada del control administratiu del ministeri de la guerra i gaudís d'accés directe a l'emperador. La mesura es faria efectiva el 5 de desembre de 1878 i a partir d'aquell moment els militars gaudiran accés directe a l'emperador sense passar per cap control dels ministeris civils²³. La superintendència de l'exèrcit seria la que coordinaria la cúpula de generals i Aritomo en va assumir el control immediatament. Per altra banda es consolida el monopoli dels oficials de Satsuma i Chōshū dins la cúpula militar, el que tindrà gran importància quan tractem el tema de la ideologia samurai dins l'exèrcit. La presència política del Genrō²⁴ (i de l'exèrcit) es va anar fent més forta especialment a partir de la dècada 1880-1890. Yamagata Aritomo i els seus col·legues militars aprofiten el clima favorable per introduir un ambiciós pla de millora de l'exèrcit entre 1882 i 1893. Aquest incloïa la creació de 7 noves divisions d'infanteria, un pla de millora de les defenses costaneres i una millora de l'artilleria i l'armament. Yamagata Aritomo i Katsura Tarō utilitzaran les prerrogatives polítiques aconseguides el 1878 per augmentar la despesa militar fins a límits desconeguts fins al moment, passant per sobre de la resta de ministres civils. Del total de la riquesa nacional la despesa militar suposava un 14% el 1875, un 19% el 1882 i arribant a un 31% l'any 1892²⁵. Evidentment aquest augment pressupostari s'aprovava sense el consentiment dels ministres civils com el d'economia.

El model militar francès es va veure molt qüestionat després de la guerra francoprussiana i des del Genrō es va considerar que el millor era passar a un model militar prussià. Seria el major Jakob Menkel el qui reorganitzaria l'exèrcit seguint aquest model a partir de 1885. Entre altres coses el model germànic oferia una clara millora organitzativa i logística que era imprescindible dins l'Exèrcit Imperial. Però el més interessant de tot aquest procés és la reorganització de la superintendència de l'exèrcit i la cúpula de generals. Aritomo i la càmera militar aconseguen abolir la superintendència de l'exèrcit, un romanent francòfon, per imposar un comandament únic d'un inspector general. Això conferia al ministre de la guerra un poder absolut sobre les forces armades en un exercici de concentració total del poder. Aquest inspector general al seu torn només rendia comptes amb l'emperador sense passar pel control dels ministeris civils. La reforma es va aprovar el juliol de 1886 contra el criteri de l'emperador²⁶.

---

22 Li, Peter. "Hirohito's war crimes responsibility: The unrepentant emperor." *Japanese War Crimes*. Routledge, 2003. pp.59-69. Recuperat de <https://doi.org/10.4324/9780203788059>

23 Drea, Edward J. *Japan's Imperial Army: It's Rise and Fall, 1853-1945*. Modern War Studies. Kansas University Press, 2009. pp.48-50.

24 Iwao Seiichi, Sakamoto Tarō, Hōgetsu Keigo, Yoshikawa Itsuji, Akiyama Terukazu, Iyanaga Teizō, Iyanaga Shōkichi, Matsubara Hideichi, Kanazawa Shizue. 78. Genrō. Dins: *Dictionnaire historique du Japon*, volume 6, 1981. Lettre G. pp.40-43. Recuperat de: https://www.persee.fr/doc/dhjap_0000-0000_1981_dic_6_1_886_t2_0040_0000_2

25 Drea, Edward J. *Ibidem*. pp.52-57.

26 *Ibidem*. pp.61-64.

Això ens retorna a la tercera via del debat sobre la relació entre l'emperador i l'exèrcit que hem esmentat abans; la de la història social de l'Exèrcit Imperial. Es podria fer una eloqüent explicació d'aquesta via, però segurament no podria assolir la claredat i brevetat de Mikiso Hane: "En otras palabras, el emperador era una herramienta de la cúpula del poder llamada Genrō, que mermaba las únicas armas legales de las que la Asamblea disponía para enfrentarse al gobierno"²⁷.

Aquesta tercera via considera que no interessa el que l'emperador pensi o deixi de pensar i si realment donava suport o no al règim. El que interessa als historiadors com Hane o Drea és que l'emperador era una eina política i simbòlica que s'utilitzava amb o sense la seva voluntat. Conseqüentment la investigació s'ha de centrar en qui, com i per què utilitza l'emperador, no en l'emperador en si. De fet malgrat que tothom proclamava la sobirania de la cort imperial, el cert és que aquesta havia estat més de set segles sense cap paper polític actiu. Quan es va produir la Restauració Meiji la cort evitava prendre decisions clares en qualsevol cas de manera que els legitimistes i el Bakufu interpretaven els silencis com més els convenia. Durant la Restauració els "homes d'esperit"²⁸ es van introduir en els cercles de la cort i podien apel·lar a l'emperador en tant que guardaespalles dels dàimios, així doncs a la cort li resultava impossible prendre decisions en llibertat²⁹. Aquesta mateixa estratègia és la que adopten els militars i la cúpula del Genrō en els períodes posteriors a la Restauració. La ingerència creixent dels militars en la política va generar incomoditats dins l'exèrcit a partir de 1881. En aquest punt, militars descontents amb el model d'exèrcit imperial funden l'organització Getsuyōkai per defensar un exèrcit d'autodefensa d'acord amb model francès i una agenda antiexpansionista (1881).

Primera fila: Itō Hirobumi, Kuroda Kiyotaka, Matsukata Masayoshi, Yamagata Aritomo; segona fila: Inoue Kaoru, Katsura Tarō, Saigō Tsugumichi, Saionji Kinmochi. Tots els membres del Genrō. Fotografies: Anònimes, *Japan Reference*. Era Meiji, <https://jref.com/images/articles/genro02.jpg>

L'exèrcit va entrar per primera vegada en combat de manera moderna durant la guerra sino-japonesa de 1894-95. Hi tornaria 10 anys més tard amb la guerra Russo-Japonesa de 1904 i 1905. Durant la guerra sino-japonesa es produeixen intensos combats que es decanten amb la victòria japonesa a causa de la situació de crisi interna total que es viu a la Xina i a Corea. La superioritat tècnica i

²⁷ Hane, Mikiso. *Ibidem*. p.185.

²⁸ Nota: Els Shishi o "homes d'esperit" eren els líders i intel·lectuals legitimistes dels quals es parla en extensió més endavant.

²⁹ Beasley, William Gerald. *Ibidem*. pp.170-171.

militar dels soldats nipons era insalvable pels dos gegants malalts. El comportament de les tropes nipones en aquesta guerra deixava ja un precedent alarmant. Segons alguns diaris internacionals s'haurien massacrats a 60.000 xinesos durant l'ocupació de Port Arthur i s'haurien comès nombrosos crims contra els civils³⁰. Això va comportar penes i judicis contra uns 2.000 oficials i soldats de l'exèrcit imperial. L'objectiu d'aquests processos era projectar una imatge de civilització i respecte a la legalitat internacional cap a les potències occidentals.

A la guerra Russo-Japonesa el comportament de les tropes japoneses amb els civils i els soldats russos s'ha considerat exemplar. Laurence Rees dedica el pròleg del seu llibre *El Holocausto Asiático* a reflexionar sobre aquesta qüestió. El comportament amb l'enemic fou exemplar, però va ser igualment adequat el comportament dels oficials cap als seus soldats? Per mantenir els soldats dins els protocols de comportament es va instaurar un sistema de disciplina draconiana que implicava càstigs i tortures als soldats per part dels seus superiors. Els comandants japonesos preparaven els atacs sense tenir en compte la logística bàsica de guerra com les cadenes de subministraments, atacar en els punts dèbils de les defenses enemigues, tenir metges i recursos mèdics a l'exèrcit, etc. La ineficàcia de les tropes nipones o més ben dit dels seus oficials és quelcom que mereixeria un estudi en profunditat. Com que la majoria dels caps militars eren samurai que havien participat en les guerres Boshin, havien après la guerra a l'antiga. Per tant dirigien els exèrcits moderns com si es tractessin de tropes samurai del període Sengoku. Això va comportar un cost terrible en vides humanes a les files japoneses. Alguns assalts a fortaleses russes van ser considerats autèntiques operacions suïcides. Els oficials russos es referien als soldats japonesos com bales humanes que avançaven amb el fusell sense que els importés el nombre de baixes del seu bàndol. Per exemple l'assalt de Turó 203 va seguir un exemple prototípic d'assalt a un castell feudal amb les tropes atacant en massa per les zones més fortificades³¹. Aquesta estratègia causava un gran nombre de baixes inútils a l'exèrcit i minava la moral de les tropes. Malgrat tot, el Japó va sortir vencedor de la guerra després que la marina japonesa derrotés a la Flota del Bàltic en aigües asiàtiques.

Aquests èxits van permetre activar la maquinària de propaganda del règim, que necessitava tapar l'altíssim nombre de baixes i elogiar l'actitud de l'exèrcit durant la guerra. Les forces armades guanyaven cada vegada més control polític a la vegada que la victòria sobre Rússia catapultava el Japó com a potència internacional³². Després de la guerra serà necessària una segona reestructuració del funcionament militar a causa de l'absoluta ineficàcia que havien demostrat les tropes a Rússia. Jakob Menckel i el model d'exèrcit prussià jugaran un paper clau en aquesta reorganització que es basava a cobrir els errors logístics existents. Però els problemes de les forces armades anaven molt més enllà de la pura logística, eren també ideològics i polítics.

Aprofitant la necessitat de reformes, Tanaka Giichi i Yamagata Aritomo donarien l'estocada final al poc control que la Dieta i el Govern exercien sobre l'exèrcit. L'abril de 1907 s'aprova l'Estratègia Militar General que consistia en un pla de guerra de cada un dels exèrcits japonesos en cas d'haver de fer front a les amenaces potencials (EUA i Rússia). També hi constava un pla d'expansió sobre Àsia Oriental, especialment Manxúria. El pla també contemplava la creació d'una nova estructura

30 Drea, Edward J. *Ibidem*. pp.85-87.

31 *Ibidem*. pp.97-124.

32 Bartolomé Sopena, Rubén. (2015). *Un interés inexplicado: una mirada a la cobertura española de la guerra ruso-japonesa*. Universidad de Salamanca. Recuperat de: https://gedros.usal.es/bitstream/handle/10366/126688/TFM_Bartolom%C3%A9Sopena_Interes.pdf?sequence=1

militar similar a l'anterior i l'augment de les tropes disponibles. Tots aquests projectes van fracassar perquè, novament, no s'havien contemplat ni els costos econòmics, ni els recursos disponibles, ni la logística, ni els subministraments,... Però el punt més important de la reforma era que a partir d'aquell moment només el ministre de la guerra tindria accés directe a l'emperador, del qual els ministres civils no podrien gaudir. A més a més els ministres de la guerra tindrien la potestat exclusiva de contradir les ordres i ordenances. La cúpula de generals es va aprofitar de les discapacitats físiques i mentals de l'emperador Taishō per aconseguir un control absolut de la política. Això donarà als militars la potestat de canviar els gabinets de govern per aquells que fossin més proclius a l'expansionisme militar³³. A 1920 l'exèrcit era quasi completament independent de l'estat i el seu únic fre era l'emperador, les ordres del qual no se seguien si no era convenient per a la política militar. En paraules de Hastings:

El ejército de Tierra y la Marina estaban supuestamente subordinados al emperador. No obstante si Hiro Hito hubiera intentado desafiar a los militares de la línea dura durante los años anteriores y posteriores a Pearl Harbour, es probable que el palacio hubiera sido atacado, como de hecho sucedió en 1945. El mismo Hiro Hito podría haber sido derrocado.³⁴

A partir dels anys 20 s'instal·la un clima de lluites internes a l'exèrcit. Una part de les lluites de faccions enfrontaven l'exèrcit de terra amb la marina (cosa habitual en molts exèrcits contemporanis). Però la lluita més important es donava en el camp ideològic en el qual soldats i comandants s'havien dividit entre "l'Escola Ordre" i "l'Estil Imperial". Aquestes lluites es van anar fent cada vegada més cruentes fins al final de la guerra. I en alguns casos van acabar arribant a conspiracions, intents de cops d'estat i assassinats. "L'Escola Ordre" era un grup de militars que consideraven que no s'havia d'utilitzar la violència per aconseguir els objectius polítics expansionistes de l'exèrcit. Creien que havien d'apostar per la planificació sota lideratges forts, la millora de la capacitat industrial i tecnològica i el control de l'exèrcit amb una disciplina fèrria. En definitiva eren una organització militar que volia organitzar un règim similar al nazisme. Les figures més destacades d'aquesta facció són Hideki Tōjo i Tetsuzan Nagata. Per altra banda "l'Estil Imperial" mostrava una fe cega en la superioritat dels soldats japonesos portadors de l'esperit de la raça Yamato. Creien que amb l'esperit i la lluita cara a cara es guanyaven les guerres sense necessitat de preocupar-se per aspectes tècnics o logístics. Promulgaven la violència de l'estament militar per fer caure el règim establert i tenen vincles amb les societats d'extrema dreta dels períodes Taishō i Shōwa. Els seus representants són Sadao Araki i Jinzaburō Mazaki molt influents dins i fora de l'Exèrcit Imperial. A través de conspiracions i lluites de poder, les dues faccions s'alternen en el control del poder donant lloc a un clima de violència política i militar, interior i exterior³⁵.

El 1929 el poder polític encapçalat pel gabinet de Reijirō Wakatsuki i Tsuyoshi Ikunai fa un darrer intent per contenir l'Exèrcit Imperial i impedir una guerra total a Àsia Oriental. Els intents de frenar l'exèrcit van posar el govern sota el punt de mira dels terroristes ultranacionalistes i finalment la Lliga de la Germanor de Sang va assassinar el primer ministre Ikunai i dos ministres més el 15 de maig de 1932. En aquest punt es produeixen els incidents militars a la Xina que donarien el tret de sortida als enfrontaments armats al continent. L'últim intent de frenar els militars serà el del primer

33 Drea, Edward J. *Ibidem*. pp.128-133.

34 Hastings, Max. *Némesis: La derrota del Japón, 1944-1945*. Crítica, 2008. p.72.

35 Crowley, James B. "Japanese Army Factionalism in the Early 1930's." *The Journal of Asian Studies*, vol. 21, no. 3, 1962, pp.309-326. Recuperat de: www.jstor.org/stable/2050676.

ministre i almirall Makoto Saitō qui negocia la pau amb la Xina el 1933. Com que no tenia control sobre l'exèrcit, especialment el de Kwantung les negociacions no van servir de res. Aquest últim exèrcit destacat a Manxúria actuava com un estat dins l'estat. Finalment a 1934 Saitō dimiteix i l'any següent també ho faria Keisuke Okada donant via lliure a l'expansionisme de l'Exèrcit Imperial sobre Àsia Oriental.

L'experiència prèvia del primer govern militar de Tanaka Giichi (1927-1929) havia mostrat les debilitats del règim i sobretot la falta de control i coordinació dels militars. El govern de Tanaka es considera generalment el primer govern militarista/ feixista. Es va caracteritzar per una violència extrema contra els anomenats "enemics interns" que eren bàsicament tots els moviments d'esquerres, pacifistes, feministes o culturals que sorgissin. Es va caracteritzar també per un control ferri dels militars sobre tots els ministeris civils en els quals imposaven els seus criteris ultraconservadors. Si en algun moment hi havia líders massa liberals en el gabinet, el ministre de la guerra els canviava a voluntat. Un exemple d'això seria quan Fumimaro Kōnoe va destituir tots els ministres liberals del govern de Kōki Hirota. Durant aquesta etapa tots els primers ministres i ministres de la guerra seran militars i la majoria d'ells vinculats a les societats d'extrema dreta com la Sakurakai. Com ja hem vist hi va haver dos governs després del de Giichi que van fracassar en aturar l'expansió militar i el totalitarisme.

Després de la caiguda de Saitō a Tokio s'instaura un primer govern de l'Escola Ordre. El govern es crea després d'un intent fallit de cop d'estat per part de membres de l'Estil Imperial el 23 de febrer de 1936. El govern de Kōki Hirota suprimeix tots els membres de tendència liberal del gabinet i proclama el "Principis fonamentals del Règim Nacional" que consistien en: 1) Consolidar la posició de l'Imperi a Àsia Oriental. 2) Avançar sobre les posicions del Mar de la Xina Meridional per tal de controlar les reserves de petroli.³⁶

Militars de la facció "Estil Imperial" (Kodo-ha) durant el cop d'estat del 23 de febrer de 1936. Fotografia: Anònim Diari de Mainichi, 23 de febrer de 1936, https://en.wikipedia.org/wiki/February_26_Incident#/media/File:Rebel_troops_in_February_26_Incident.JPG. Accedit 10 de juny de 2020.

³⁶ Hane, Mikiso. *Ibidem*. pp.260-273.

Com es pot veure més que uns principis fonamentals del règim aquestes proclames eren el programa d'expansió de l'exèrcit. El juny del 1937 l'Estil Imperial recupera el poder sota el lideratge del príncep Fumimaro Konoe. El príncep imperial va mostrar un caràcter extremadament radical i bel·licós durant el seu govern. Va ordenar continuar la guerra total a la Xina i l'avenç cap al sud amb una violència extrema per part de les tropes. Hideki Tōjo estava al capdavant del ministeri de la guerra i Yosuke Matsuoka d'exteriors. A instàncies d'aquest últim, el Japó abandonaria la Societat de Nacions el 1937 i el 1940 es va adherir a les potències de l'eix.

El mateix any Konoe va intentar articular un partit de tall nazi amb una organització molt complexa, però va fracassar estrepitosament. El caràcter antipolític de l'exèrcit i bona part de la societat i les lluites faccionals van fer que molts membres de "l'Escola Ordre" rebutgessin el partit. El fet de no tenir un partit com a eix vertebrador de la societat és quelcom que diferencia radicalment el militarisme japonès d'altres règims feixistes. També era molt complex el tema dels lideratges dins el règim. Mentre que dictadures feixistes com la Itàlia de Mussolini o l'Alemanya de Hitler comptaven amb un líder suprem, el Japó no el tenia. Com hem vist anteriorment l'emperador tenia un gran poder simbòlic, però no ostentava el poder real. Per altra banda els militars tenien el poder real, però les lluites de faccions impedièren lideratges duradors. Durant el règim militarista hi va haver fins a 16 primers ministres, cosa que ens indica la inestabilitat del règim. Una similitud que trobem amb altres règims és el discurs de superioritat racial, que en el cas japonès s'encarnava amb l'anomenat "Esperit de la Raça Yamato". El concepte "lebensraum" que emprèn els nazis per justificar el programa expansionista trobaria el seu equivalent japonès en l'expressió "Posar les cinc parts del món sota un mateix sostre"³⁷.

Pel que fa a les forces armades desplegades al continent, l'exèrcit de Kwantung que s'encarregava de l'ocupació de Corea i Manxúria havia donat símptomes evidents de falta de control i radicalització. A partir de 1926 els militars del continent havien desenvolupat la idea de conquerir la Xina, Mongòlia i Indoxina. Amb les postures militaristes de Giichi els va resultar més fàcil començar a conspirar per crear un *casus belli* a la Xina i preparar-se per una guerra total³⁸. Els militars de Kwantung tenien més vincles amb l'extrema dreta que la resta d'exèrcits i estaven especialment influïts per la ideologia Imperialista i les teories de superioritat racial de "l'Estil Imperial". La situació social del Japó havia provocat un fort sentiment antipolític dins els militars que es va fer molt més fort amb els discursos incendiàries de Sadao Araki i els membres de "l'Estil Imperial". Els militars van acabar per rebutjar qualsevol ordre política i van iniciar l'anomenada "Conspiració de Mukden" per començar la guerra amb la Xina.

Aquesta guerra començaria a 1937, tot i que hi havia enfrontaments armats des del 1932, quan alguns membres de l'exèrcit de Kwantung assassinen el líder de l'exèrcit manxú Zhang Zuo-Lin fent saltar pels aires el tren en el qual viatjava. Culpen de l'incident a les tropes nacionalistes xineses de Chiang-Kai Shek i comencen els enfrontaments armats entre els dos imperis³⁹. La invasió de la Xina es va fer des de tres punts clau de la costa: Beijing, Shanghai i Guangzhou. Des de cada un d'aquests punts un exèrcit anava avançant cap a l'interior del país, fins que a 1940 s'estabilitza

37 Sakai, Tetsuya. "La concepció del orden mundial en el Japón de la entreguerra." *Istor*. No. 21, (2005). pp.51-67. Recuperat de: http://www.istor.cide.edu/archivos/num_21/dossier3.pdf

38 Takehiko, Yoshihashi. *Conspiracy at Mukden: The Rise of Japanese military*, Londres: Yale University Press, 1963. pp.11-60.

39 Takehiko, Yoshihashi. *Conspiracy at Mukden: The Rise of Japanese military*, Londres: Yale University Press, 1963.

la frontera. La clara superioritat militar de les tropes nipones fa que els resulti relativament fàcil avançar cap a l'interior del país derrotant les tropes nacionalistes xineses i les milícies comunistes. Mentre les tropes de Kwantung ocupaven Xina, la resta d'exèrcits començaven a marxar també sobre Indoxina provocant terribles genocidis dels quals parlarem a l'apartat final. Entre 1942 i 1943 les tropes nipones ocupen el sud-est asiàtic, envaeixen Indonèsia, Borneo, Nova Guinea, Filipines, tota la Indoxina francesa, Java i Sumatra. Els líders dels exèrcits d'ocupació estaven profundament radicalitzats per la qual cosa van intentar evitar la intervenció dels Zaibatsu en la invasió, ja que els consideraven responsables de la mala situació econòmica i social del país. En poc temps s'adonen que és impossible dur a terme la guerra sense la participació dels grans conglomerats industrials. Això provocarà que aquestes empreses duguin a terme polítiques d'esclavització en massa de la població a les zones ocupades per tal obtenir beneficis econòmics amb un acarnissament encara major del que havien practicat a l'arxipèlag nipó.

Quartel General de l'Exèrcit de Kwantung a Hsiking. Fotografia: Anònim Wikiwand, 1935, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/38/Kwantung_Army_Headquarters.JPG?1595344213704. Accedit el 10 de juny de 2020.

Malgrat que l'exèrcit pogués projectar una imatge de gran potència i capacitat d'organització, la realitat era força diferent. El detallat estudi de Max Hastings ofereix una panoràmica de l'Exèrcit Imperial completament diferent de la que domina a la memòria popular, "El rasgo principal del personal general del ejército de Tierra, especialmente de su departamento de operaciones o "primer buró", era la absoluta indiferencia hacia las consecuencias económicas o diplomáticas de cualquier acción militar"⁴⁰. Malgrat les reformes de Jakob Menkel el caos dins l'estat militar era realment impressionant. Pel que fa a la marina no es va organitzar un sistema de combois fins a 1943-44. Era habitual que fins a 30 vaixells estiguessin encallats en un port durant setmanes perquè no tenien vaixells d'escorta. Els Zaibatsu, la marina i l'exèrcit actuaven cada un pel seu costat en una situació de guerra total, amagant-se informació i conspirant els uns contra els altres. Durant els Processos de Tòquio, Tōjo arribaria a afirmar que no tenia cap control sobre l'exèrcit. Evidentment era una declaració interessada, però no deixa de ser una mitja veritat que ofereix una visió desmitificada de l'Exèrcit Imperial. L'ocultació d'informació era tal que el primer ministre va tardar setmanes a saber que la marina havia patit una derrota a Midway el 1942 que els havia costat una part important de la flota⁴¹. Aquest era el panorama logístic dels exèrcits d'ocupació que com veiem mostrava gran complexitat. A l'últim apartat ens ocuparem de tractar com funcionava l'exèrcit "a peu de carrer"

⁴⁰ Hastings, Max. *Ibidem*. p.69.

⁴¹ *Ibidem*. pp.62-95.

per entendre què els passava als soldats i oficials que actuaven al territori. Però per entendre millor com funcionava aquesta complexa institució utilitzaré l'eloqüent i concisa explicació que fa Shigeru Mizuki a la seva autobiografia.

Me van a permitir que también repasemos la organización del ejército de tierra. Es que, si no, será difícil entender la guerra. En primer lugar, un grupo de diez soldados es un pelotón. Es la unidad militar más pequeña y normalmente está dirigida por un sargento. Cuatro de estos pelotones forman una sección. Es decir, cuarenta hombres dirigidos por un alférez. Y cuatro secciones forman una compañía. En una compañía se incluye una unidad de mando, de entre 20 y 30 personas. Así que entre pitos y flautas hay unos 250 hombres. La compañía suele estar dirigida por un teniente. Cuatro compañías hacen un destacamento de 1000 hombres bajo la autoridad de un comandante. Con cuatro destacamentos tendremos un regimiento de unos 4000 soldados. Al mando está un coronel. Y sigue, dos regimientos forman una brigada. Su líder es, precisamente el general de brigada. Juntamos dos brigadas y tendremos una división de 20.000 efectivos. La división está dirigida por un teniente general. Ésta ha sido una explicación muy somera. En realidad hay otros tipos de unidades como el destacamento de cañones o la compañía de ametralladoras todas ellas tienen sus propias características.⁴²

Finalment, m'agradaria reflexionar sobre com el govern militarista va transformar profundament la societat japonesa i la ideologia política durant els anys que estaria en el poder. Com ja hem vist abans un dels pilars del nou règim era la reforma educativa que enaltia l'emperador i l'exèrcit sobre totes les coses. El govern va organitzar la Kempeitai, una policia secreta formada exclusivament per membres radicalitzats de l'Exèrcit Imperial que s'encarregava de reprimir les "idees perilloses". Aquesta policia va actuar pel territori insular i per l'Imperi Colonial, que en aquell moment es designava amb l'eufemisme "Gran esfera de Prosperitat d'Àsia". La policia torturava, matava i censurava qualsevol mena d'oposició al règim fos activa o no i es va encarregar de reprimir les poblacions dels països ocupats⁴³. El règim va anar augmentant el seu control social i el seu caràcter marcial. Va arribar un punt en el qual es van prohibir activitats considerades frívols com fer-se la permanent, cantar cançons d'amor, qualsevol cosa a l'estil occidental, el beisbol,... S'obligava a tothom a vestir l'uniforme nacional de colors sobris com el gris i el marró. Es va endurir la censura, el control sobre els mitjans de comunicació, es van prohibir els sindicats i les crítiques a l'exèrcit.

La repressió brutal del règim cap a les idees progressistes o socialistes va fer impossible una revolució des de l'esquerra. D'aquesta manera els moviments de la dreta radical van agafar encara més força, en aquest context de militarisme ascendent s'alçaven hegemònics a la palestra política. Aquests grups fundats al segle XIX, bevien en bones dosis de la ideologia Legitimista i el Nacionalisme Cultural. Aquest últim corrent bevia de dos grans grups intel·lectuals: per una banda els milers d'estudiants japonesos que havien anat a Europa a aprendre tècniques i ciència occidental. Per l'altra dels pensaments nacionalistes i tradicionalistes dels hereus del Legitimisme samurai. Això va provocar reaccions de protecció del patrimoni artístic i cultural i moviments literaris que van posar les bases de la literatura japonesa contemporània així com l'art contemporani en general.

42 Mizuki, Shigeru. *Autobiografía: Libro dos*. Sillón Orejero. Astiberri, 2011.

43 Lamont-Brown, Raymond. "Kempeitai: Ruthless Policemen of the Rising Sun." *The Police Journal*, 67.2, 1994. pp.163-167. Recuperat de: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0032258X9406700213?journalCode=pjxa>

D'aquesta primera arrel de caràcter cultural i aparentment més innòcua en va brotar una de més brutal i violenta anomenada Activisme Nacionalista Radical. Des de la dècada dels anys 20 i especialment els 30 (arran de la mala gestió de les crisis econòmiques) es formen grups nacionalistes ultradretans i en molts casos terroristes. Reforcen la idea de la lleialtat imperial a partir de la idea sintoista que l'emperador era fill de la Deessa sol Amaterasu. La lleialtat imperial serviria per "posar les cinc parts del món sota un mateix sostre". En aquest procés van sorgir cabdills i líders de l'extrema dreta que funden desenes de societats per tot el país. Aquestes societats combinaven grups de civils i militars radicalitzats per les condicions socials i la ideologia imperial post legitimista. Algunes organitzacions van intentar cops d'estat o van realitzar importants actes terroristes. Els seus correligionaris estaven contra els polítics i els Zaibatsu, als qui consideraven els responsables de la terrible situació de la població. Consideraven que l'emperador governaria amb justícia gràcies a la seva divinitat i que l'Exèrcit Imperial seria la punta de llança de la nova era. Per tant defensaven el totalitarisme militar a capa i espasa. En general les organitzacions defensaven els "valors espirituals que fan superior la raça Yamato"⁴⁴. Si ens hem de quedar amb el nom de dues d'aquestes societats, la primera seria La Societat de la Germandat de Sang. Aquesta es va proposar assassinar tots els ministres del govern, mentre que la seva filial agrària intentarà assassinar tots els líders dels Zaibatsu. L'altra societat ultradretana important era la Societat Kokuhonsha que defensava el caràcter únic del govern japonès i en formaven part la majoria de líders polítics i empresaris del període. Recordem que la Lliga de la Germandat de Sang donaria el cop de gràcia a la dèbil democràcia quan va assassinar tres ministres a principis de 1932 per acabar matant el primer ministre el 15 de maig del mateix any. Aquesta acció seria fonamental per aconseguir l'assalt al poder a cara descoberta per part de l'estament militar.

En el camp exterior les relacions amb els Estats Units i el Regne Unit es van deteriorar enormement fins al punt que la guerra es va fer inevitable el 1941. A partir d'aquell moment i fins al final de la guerra Hideki Tōjō estaria al capdavant de l'imperi com a primer ministre i cap militar⁴⁵. Sobre aquesta última part de la guerra no comentarem la part política i institucional perquè correspon al producte de tot el cicle històric exposat en aquestes pàgines. S'ha escrit moltíssim sobre els gairebé 4 anys de la guerra del Pacífic i des d'una perspectiva institucional o política seria difícil aportar res interessant. La cosa canvia quan es posa el focus en la vida dels soldats i la història a peu de regiment de la qual tractarem al darrer apartat.

2.3. Ideologia Samurai i exèrcit Modern

2.3.1. El Bushido i l'Exèrcit Imperial

Al llarg d'aquestes pàgines, s'ha esmentat nombroses vegades la importància de la ideologia samurai i del moviment legitimista en la formació i transformació de l'Exèrcit Imperial. En aquest apartat tractarem a fons aquest aspecte de la història militar, però abans s'haurien de fer algunes consideracions. La primera és que els estudis que s'han realitzat al voltant d'aquesta qüestió són escassos i recents. Al llarg de 2019 i 2020 han sorgit alguns estudis nous sobre la matèria al Japó, però són encara molt pocs. De fet, tan nova és aquesta línia de recerca que pel que he pogut saber, només hi ha un autor que faci anys que hi treballa. Ho fa des de la publicació del seu llibre dedicat al tema l'any 2014. El nord-americà Oleg Benesch ha generat un fort debat dins i fora de

---

44 *Ibidem*. pp.243-251.

45 Nakamura, Yoshihisa, i Ryoichi Tobe. "The imperial Japanese army and politics." *Armed Forces & Society*, 14.4, 1988. pp.511-522. Recuperat de: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0095327X8801400402>

l'acadèmia japonesa amb el seu provocador llibre *Inventing the Way of the Samurai: Nationalism, Internationalism and Bushidō in modern Japan*⁴⁶. El tema que tracta l'historiador no és nou, puix que la utilització del codi moral samurai o Bushido durant el règim imperial havia sortit en nombrosos llibres. Per exemple, l'historiador català Jonathan López-Vera tracta aquest tema a l'epíleg del seu llibre *Historia de los Samuráis*⁴⁷. La novetat és que Benesch és el primer que converteix aquest tema en la qüestió central d'estudi i no en un recurs auxiliar. Per tant, aquest apartat tractarà de com va influir la ideologia del Bushido en la formació de l'Exèrcit Imperial, tot seguint la innovadora obra de Benesch. Com ja s'ha vist, el paper del moviment samurai legitimista és fonamental en la formació l'Exèrcit Imperial. Malgrat que hi ha nombroses evidències d'això, cap historiador havia tractat el tema directament. Per tant, seguint el fil de Benesch es poden veure indicis d'una via historiogràfica que resta inexplorada; la relació directa entre el legitimisme i el militarisme Shōwa.

Comencem doncs pel Bushido. Aquest terme s'utilitza per referir-se a un conjunt de codis morals tradicionals que s'han transmès de generació en generació entre els samurais. En ser un codi no escrit era mutable, malgrat això se sap que era respectat i aplicat estrictament pels membres de l'estament guerrer. Existeixen llibres escrits per alguns dels grans samurai del període feudal que testimonien aquesta ideologia. Un d'ells és *El llibre dels cinc anells* de Miyamoto Musashi escrit entre 1643 i 1645 que tindrà una gran influència posterior. Un altre llibre d'època de gran influència serà *Hagakure* de Yamamoto Tsunetomo escrit entre 1709 i 1716. Els dos eren tractats sobre la filosofia, l'honor i la moral que havien de caracteritzar el guerrer samurai. Amb la caiguda de l'estament guerrer durant la Restauració Meiji, diversos autors del XIX van posar per escrit alguns codis morals perquè quedés constància de l'ètica samurai. El que tindrà més repercussió mediàtica serà el *Bushido* d'Inazo Nitobe. Un llibre que fou publicat en anglès el 1899 per un individu criat en els valors de la ideologia samurai que buscava transmetre'ls a occident.

Durant el període Shōwa, el Bushido ressorgeix amb fervor promogut pels diversos governs militaristes i sobretot pels grups ultranacionalistes japonesos. Les condicions socials del període així com la forta tensió internacional i bèl·lica van fer que el nacionalisme radical guanyés molts adeptes. A la vegada la radicalització dels militars durant els anys 20 i 30 del segle XX feien que les tesis dels nacionalistes i els militaristes convergissin. Aquest clima era perfecte perquè es rellançés el Bushido, que al cap i a la fi era un codi d'honor militar autòcton basat en la tradició i la lleialtat⁴⁸. Ja durant els anys 20 el Bushido es considerava una part bàsica de l'educació moral dels ciutadans i evidentment també dels militars. Després de la guerra Russo-Japonesa Tanaka Giichi va promoure l'educació espiritual del Bushido per als soldats de l'Exèrcit Imperial. Una política que es mantindria fins a 1945. El 1926 l'Associació de Reservistes de l'Exèrcit Imperial va crear una xarxa de centres educatius militars per tot el Japó. Aquests centres proporcionaven educació general i militar als joves d'entre 16 i 20 anys. Les Escoles militars rurals, creades durant el mateix període, complien la mateixa funció i s'encarregaven de donar una educació nacionalista i militar als joves. Això provocava que gairebé la totalitat de la societat japonesa estigues educada en els principis militaristes. Per aconseguir una "educació espiritual militar" el Bushido era l'eina principal i s'aniria fent més present a mesura que avançava la dècada dels 20. L'any 1930 es publicaria el llibre *Entrenament Moral per als Soldats* en dos volums. Aquest llibre es va utilitzar en l'educació dels oficials, especialment els

46 Benesch, Oleg. *Inventing the Way of the Samurai: Nationalism, Internationalism and Bushidō in modern Japan*. Oxford University press, Oxford, 2014.

47 López-Vera, Jonathan. *Historia de los samuráis*. Satori Ediciones, 2016.

48 Benesch, Oleg. *Ibidem*. pp.174-176.

d'alta graduació, per la qual cosa es va convertir en una de les principals fonts ideològiques dels militars. Aquest llibre basava tot el seu primer volum a l'estudi de les virtuts del Bushido⁴⁹. És a dir que l'educació moral i ètica dels militars, funcionaris i ciutadans es fonamentava completament en el Bushido.

La presa de poder dels militars al llarg de l'Era Meiji va facilitar que durant el període Shōwa l'educació militar i la civil es fusionessin progressivament. Als anys 20 ja era habitual que els oficials de l'Exèrcit Imperial impartissin classes a les escoles civils i militars. Amb l'arribada de Giichi al poder el 1927 el govern va aspirar a militaritzar la totalitat de la societat japonesa. Ho volia fer partir de l'educació militar a les escoles generals. La columna vertebral que unia els continguts civils i militars i, vertebrava l'educació moral a les escoles era el Bushido. Alguns alts càrrecs militars, especialment aquells vinculats a la facció "Estil Imperial", van publicar textos en els quals s'interpretaven les virtuts del Bushido des de la seva òptica. Aquests textos van tenir una gran circulació, convertint-se en material de lectura obligatòria a moltes acadèmies militars o civils. De fet els ideòlegs de "l'Estil Imperial" consideraven que el Japó era l'única nació del món amb Bushido. També deien que en un context internacional tan hostil l'única manera de sobreviure era recorre a "La força de vida tradicional del Japó, l'Esperit Yamato, també conegut com a Bushido"⁵⁰. Els màxims dirigents de l'armada debatien públicament al voltant de les interpretacions i visions del Bushido. Aquest debat, alimentat en un grau considerable pels ideòlegs legitimistes del segle XIX, enriquia les bases teòriques de l'educació militarista i ultranacionalista. L'historiador Hirazumi Hiyoshi de perfil militarista i nacionalista radical va jugar un paper fonamental en la implantació del Bushido en els plans d'educació. De fet, els seus textos van ser utilitzats per a l'educació civil, l'educació militar i fins i tot per a la formació de la policia. Les seves interpretacions militaristes van agradar tant al poder com a grans masses de civils favorables al règim imperial.

Hiyoshi i alguns grans líders militars com Yamagata Aritomo o Yukata Hirose van anar transformant el Bushido durant els seus debats i discussions cap a un ideal que s'allunyava molt del seu origen feudal. Van reforçar enormement el credo confucianista que consideraven essencial per a la defensa de "l'esperit nacional." Ara bé, els veritables principis dels guerrers feudals s'allunyaven bastant del que propugnaven els seus homòlegs contemporanis. Per la qual cosa, els militaristes només van agafar del Bushido aquelles virtuts o preceptes que els interessaven per inculcar-los a les seves tropes. Les virtuts del Bushido que es promovien des de l'extrema dreta militarista eren l'Honor, la Lleialtat, el Coratge, l'Austeritat i la Cortesia. Ara bé si revisem el Bushido de Nitobe, hi trobarem altres virtuts del codi samurai que no es promovien a l'educació militar com la Benevolència, l'Honestetat, l'Autocontrol o la Justícia⁵¹. En altres paraules més que una promoció de l'autèntica ideologia samurai, el que se'n feia era una selecció i una manipulació interessada. De fet les versions més antigues del Bushido no prestaven gaire atenció a la figura de l'emperador, ja que per als samurais era una figura llunyana i sense "poder terrenal".

La qüestió imperial suposava un problema greu per a la institucionalització del Bushido, ja que l'emperador era la font de legitimació del règim militar. La realitat històrica topava frontalment amb els ideals guerrers i imperialistes que es volien projectar sobre aquesta. Per això, va fer falta manipular la història. Per fer-ho es van utilitzar intel·lectuals ultranacionalistes com Saitō Kaname,

---

49 *Ibidem.* pp.176-180.

50 *Ibidem.* p.182.

51 Nitobe, Inazo. *El Bushido: El Camí del Samurai*. Angle Editorial, Barcelona, 2017.

qui va arribar a afirmar que existien dues versions del Bushido: la feudal i la imperial. Segons ell el Bushido feudal tenia totes les virtuts samurai però minimitzades. Això es devia al fet que els antics practicaven aquestes virtuts de cara als seus senyors feudals i no de cara a l'emperador. Per això segons Saitō, la Restauració Meiji havia portat la societat japonesa a una comprensió superior del Bushido⁵². Amb el canvi polític del segle XIX s'havia restaurat la sobirania imperial i la lleialtat s'havia concentrat en l'emperador. L'emperador era fill de la deessa sol, per tant obeir la voluntat imperial era obeir la voluntat divina i els encarregats d'executar aquesta voluntat eren els militars. Aquesta visió imperial del Bushido serà especialment promoguda pels líders de "l'Estil Imperial" i de manera molt particular pel general Sadao Araki. A partir del seu govern com a ministre de la guerra entre 1931 i 1934 el "Bushido Imperial" va arribar a totes les àrees de la societat. En totes les matèries de l'educació s'ensenyava el Bushido directament o indirectament. Per exemple en els exàmens de cal·ligrafia es copiaven preceptes del codi. En els cossos de policia, inclosa la Kempeitai, el Bushido representava el fonament de l'educació. Evidentment, el sector en el qual més s'inculcava el Bushido Imperial era l'exèrcit.

Seria bo treballar la relació entre el Bushido i les actituds suïcides dins l'Exèrcit Imperial. Un dels preceptes més importants del Bushido és el suïcidi per Seppuku, molt practicat per l'estament samurai durant l'era feudal. En aquella època es considerava tota una institució; una mitjançant la qual un guerrer podia expiar els seus pecats, redimir-se, disculpar-se pels errors comesos en vida o demostrar sinceritat absoluta. A l'era feudal es creia que l'ànima residia a les entranyes de la persona, i l'ànima del samurai a la punta de l'espasa. D'aquesta manera obrir-se la panxa amb l'espasa i mostrar les entranyes era considerada la forma de lleialtat i sinceritat més absoluta. "La mort com a qüestió d'honor era acceptada pel Bushido com la clau per a la solució de molts problemes complexos; d'aquesta manera per a un samurai ambiciós, la mort natural semblava una cosa sense interès, una solució que no s'havia de desitjar amb devoció"⁵³. Aquesta idea samurai del suïcidi seguia profundament arrelada a la societat Shōwa, ja que de fet feia molt poc que existien els codis legals que la feien innecessària. La idea del seppuku era extremadament idolatrada pels oficials i alts càrrecs de l'Exèrcit Imperial. Consideraven que el seppuku era portar fins al màxim les virtuts guerreres nacionals per la qual cosa es van promoure les actituds suïcides en el camp de batalla. Per una banda les van promoure a través dels famosos Kamikaze, pilots suïcides que es llençaven contra l'enemic. Per l'altra, molt més letal, a través de les anomenades "Operacions Mort". Aquestes consistien en atacs suïcides contra l'enemic en els quals l'objectiu era que cap dels assaltants tornés en vida. De l'aplicació d'aquestes pràctiques en parlarem en extensió en el proper apartat. Evidentment, el Bushido no és l'únic factor que determina l'aplicació sistemàtica de les operacions suïcides a l'Exèrcit Imperial, però sí que era el substrat ideològic i psicològic que les feia possibles⁵⁴.

2.3.2. El Moviment Legitimista i el Militarisme Shōwa

Sorgit dels samurais dels dominis del sud, el moviment Legitimista és una de les claus de volta per entendre tot el cicle històric 1866-1945. Abans d'explicar la ideologia i l'acció política del moviment, crec que és fonamental veure la procedència social dels seus membres. En aquest cas ens trobem amb una àmplia majoria de samurais de classe baixa o mitjana amb la participació d'uns pocs samurai

52 Benesch, Oleg. *Ibidem*. pp.187-190.

53 Nitobe, Inazo. *Ibidem*. pp.144-145.

54 Benesch, Oleg. *Ibidem*. pp.207-212.

d'alta graduació. El que els caracteritzava a tots era la pertinença en major o menor grau a la classe samurai. També era característic el fet que la majoria provenien de les zones rurals i no de les ciutats castell. Aquestes zones eren les més perjudicades per les crisis del Bakufu, de manera que no és estrany que aquests samurais reaccionessin contra el govern. A la societat feudal es considerava que els comerciants eren la casta més baixa de la societat, de manera que els samurais rebutjaven sistemàticament el coneixement econòmic i financer. Això feia que la situació de ruïna econòmica de molts clans samurai fos realment extrema, afegint un ingredient a la tensió del moment. Seguint l'ideal del Bushido de venjar als seus senyors, els legitimistes es van proposar fer caure el Bakufu i ho van fer des de dues perspectives. El grup dels activistes optaven per l'acció directa, el terrorisme i la rebel·lió fins a les darreres conseqüències⁵⁵. Mentrestant els polítics intentaven manipular als samurais d'alta graduació per adquirir el control de les polítiques del domini. Els activistes no tenien aquesta possibilitat perquè generalment pertanyien als estaments inferiors dels samurais. És per això que la majoria dels del darrer grup van optar pel terrorisme i l'acció directa per aconseguir els seus objectius.

Beato, Felice. *Samurais legitimistes del clan Choshu durant les Guerres Boshin*. 1868. "Felice Beato 1833-1909" per JMA, *Los grandes fotografos*. 2017, <http://losgrandesfotografos.blogspot.com/2017/01/felice-beato-felice-beato-corfu-1833-o.html>. Accedit el 10 de juny de 2020.

Però exactament d'on provenia la ideologia legitimista? Una influència clau foren els anomenats Kokugakusha o pensadors nacionals. Uns filòsofs de finals de l'era feudal que reafirmaven la singularitat de la cultura japonesa respecte de les influències xineses. Rebutjaven la major part de

55 Beasley, William Gerald. *Ibidem*. pp.129-156.

*Nota: Aquests líders i ideòlegs, samurai tots, eren anomenats Shishi o "homes d'esperit".

la ideologia confuciana perquè la consideraven una influència estrangera i corruptora. El principal punt de la seva ideologia política era que segons ells el govern no podia tenir dos caps (Shogun i emperador). Proposaven que el Shogun havia de desaparèixer per restaurar el poder imperial que emana directament de la deessa sol Amaterasu. Per la mateixa raó reforcen el paper de la religió sintoista que donava més protagonisme a la casa imperial a la vegada que debilitava el Bakufu. L'altra arrel forta del pensament legitimista provenia de l'escola de Mito amb el seu famós lema "taigi meinbun" (Lleialtat i Deure). Bàsicament és la ideologia del Bushido que s'ha treballat a la primera part d'aquest apartat. Aquesta lleialtat entesa en termes feudals s'havia de centrar en reverenciar a l'emperador (fill dels déus) i obligar al Bakufu a acceptar la submissió a l'emperador o desaparèixer com a institució. Molts pensadors com Yoshida Shōin, Ōkubo Toshimichi, Saigō Takamori o Sakamoto Ryōma van fer nombrosos escrits que van consolidar la base ideològica del moviment⁵⁶. Aquesta base la van condensar en un lema: Sonnō Jōi "Reverenciar l'emperador, expulsar els bàrbars". El component anticonfucianista dels legitimistes farà que la major part dels samurais agafin algunes idees del moviment, però en rebutgin el conjunt. Insisteixo amb la importància d'aquest moviment sense el qual és impossible entendre l'Imperialisme i el feixisme Shōwa.

Els legitimistes "activistes" van fer un intent de cop d'estat l'estiu de 1862. Intent que acabaria amb un fracàs rotund per la negativa dels dàimios a participar-hi. A partir d'aquest moment Saigō Takamori i Ōkubo Toshimichi lideraran els legitimistes polítics que esdevindran majoria. També serà en aquest punt quan el domini de Chōshū adoptarà una política d'acord amb els ideals legitimistes. L'escalada de violència amb assassinats com el dàimio de Tosa, delegats de Regne Unit i comerciants va portar la situació al límit. Aquesta estratègia també l'adoptarien 70 anys després els líders de moltes societats d'extrema dreta. L'assassinat dels estrangers i líders polítics va ser practicada com una estratègia central del moviment legitimista. Es podria deduir que el tipus de terrorisme que duen a terme les societats d'extrema dreta de les dècades de 1920 i 1930 és una herència directa del legitimisme. El terrorisme és quelcom freqüent en moments de crisi, però l'estratègia de crear associacions d'extremistes conservadors vinculats a la classe militar per lluitar contra el govern assassinant dirigents i estrangers és quelcom molt més concret⁵⁷. L'onada terrorista legitimista d'entre 1863 i 1868 comptaria amb incidents com la Marxa sobre Kyoto del 30 de setembre de 1863, l'aixecament de Tajima a la tardor del mateix any, l'aixecament de Mito a l'octubre i el de Yamato en el mateix moment que l'anterior. Aquest model consistia en aixecaments de militars amb la lectura d'un manifest, identificació dels enemics de la nació, invocació de l'emperador, presa d'un edifici, etc. El ritual dels aixecaments i cop d'estat legitimistes s'assemblen molt a les accions realitzades per les faccions de l'exèrcit i les societats d'extrema dreta 60 anys més tard, de fet la Marxa sobre Kyoto guarda moltes similituds amb el cop d'estat de "l'Estil Imperial" del 23 de febrer de 1936⁵⁸.

No només hi ha una relació directa entre la ideologia i l'acció política dels dos moviments. Fins i tot els discursos dels legitimistes del segle XIX i els militaristes del segle XX comparteixen el mateix argumentari. Es poden comparar els discursos dels dos moviments per veure fins a quin

---

56 Nota: Tots els d'aquest grup formen part dels Shishi o "homes d'esperit" dels que s'ha parlat abans.

57 Crowley, James B. "Japanese Army Factionalism in the Early 1930's." *The Journal of Asian Studies*, vol. 21, no. 3, 1962, pp.309-326. Recuperat de: www.jstor.org/stable/2050676.

58 Large, Stephen S. "Nationalist Extremism in Early Shōwa Japan: Inoue Nisshō and the Blood-Pledge Corps Incident 1932." *Modern Asian Studies*, vol. 35, no. 3, 2001. pp.533-564. Recuperat de: https://www.jstor.org/stable/313180?casa_token=CSba1ziW4DgAAAAA%3AxBTqrlqb6iXs_KKsriVZQk5cVLIHGFEkC-tVx75u9-mWauQC9ZzI7cVSkDuZMltKIA2LfbDmAf4bh8Sw7t4QcE1Du_CltrV3KA8aWh3kHwG5ZYHpaEhm&seq=1#metadata_info_tab_contents

punt s'assemblen. Beasley rescata el discurs dels legitimistes que es revoltent a Yamato el 1863 que constitueix un pamflet legitimista de manual.

En los últimos años, desde la llegada de los bárbaros occidentales, el Emperador se ha concienciado enormemente de la necesidad de salvar la nación de la humillación y la desgracia. Sin embargo los daimyo, a quienes se confía el bienestar de la tierra y las gentes, han actuado como si estuvieran ciegos y sordos. Olvidando sus obligaciones, los dominios han ido demasiado lejos en su maldad hasta el punto de oponerse a los mandatos imperiales. Peligrosamente el país ha caído más y más en las argucias de los bárbaros, convirtiéndose en un esclavo de esos gusanos occidentales; y aunque es deseo del Emperador realizar peregrinación a Yamato... Para encabezar un ejército de castigo, hay algunos que pretenden impedirselo. Abrumados por la indignación, estamos enviando órdenes para reunir fuerzas y salir al encuentro de la comitiva imperial. La Corte es soberana, el Bakufu su [simple] vasallo. Aquéllos que conozcan la verdadera relación entre vasallo y señor deberán unirse a nosotros y a nuestros planes.⁵⁹

Ara podríem comparar el discurs dels legitimistes amb el de la fundació d'una societat d'extrema dreta de 1930, la Societat Sakurakai. Els fragments d'aquest discurs constitueixen una declaració d'intencions i una acusació contra els polítics del moment, dels quals diu:

Han olvidado los principios básicos... Descuidan los valores espirituales que son esenciales para la supremacía del pueblo Yamato... El torrente de corrupción política ha llegado al límite... Ahora, la espada venenosa de los degenerados políticos apunta a los militares como quedó claramente demostrado en la controversia sobre los tratados de Londres... Es evidente que la espada de los políticos de partido, que fue utilizada contra la armada, pronto se usará para reducir el tamaño de nuestro ejército... De ahí que debamos... despertarnos y limpiar las entrañas de nuestros decadentes políticos.⁶⁰

Com es pot veure malgrat les diferències contextuals, els dos discursos segueixen el mateix patró. Una identificació de la corrupció dels polítics i la seva maldat, per culpa de la qual el país està caient en mans de "bàrbaros i degenerats". Com que els polítics atacaven a l'exèrcit que és qui defensa la nació, ataquen la civilització. Els dos pamflets acaben amb una declaració d'intencions de revolta militar i venjança. Realment els dos discursos són tan similars que sense les referències d'època podrien semblar escrits pel mateix grup. Les connexions entre el moviment samurai legitimista i els moviments d'extrema dreta de l'Exèrcit Imperial són força evidents. Ho són encara més si tenim en compte que els legitimistes serien els fundadors de l'Exèrcit Imperial. Recordem que a l'inici de la part dedicada a la transformació de l'exèrcit s'explicava que el primer Exèrcit Imperial fou creat el 1866 i estava format exclusivament per samurais legitimistes. El monopoli dels samurais legitimistes de Satsuma i Chōshū en els alts càrrecs de l'exèrcit imperial seria absolut fins a la dècada dels anys 20. El control polític del període va recaure primer en la figura del líder legitimista Ōkubo Toshimichi que va liderar la Restauració. Posteriorment el control de la política i l'exèrcit recaurà sobre un altre líder legitimista: Yamagata Aritomo. És a dir que els legitimistes són els fundadors, els constructors i els ideòlegs de l'Exèrcit Imperial així com de l'estructura política en la qual es va desenvolupar.

Malgrat que sempre es parla breument dels samurais i els legitimistes en les històries de l'Exèrcit Imperial, no he pogut trobar cap estudi acadèmic que relacioni directament els legitimistes amb

⁵⁹ Legitimistes de Yamato, citat en Beasley 199.

⁶⁰ Fragments del discurs fundacional de la Societat Sakurakai, citat en Hane, pp.246-247.

els militaristes de l'Era Shōwa. Aquest buit acadèmic resulta sorprenent tenint en compte les implicacions del moviment samurai i els seus líders en la construcció de l'Exèrcit Imperial. Encara ho és més si tenim en compte les connexions entre les estratègies terroristes, l'acció política i els discursos d'ambdós moviments. Per tant, seguint el fil obert per Benesch, es pot explorar una nova veta d'investigació sobre l'Exèrcit Imperial japonès. Un camí de la recerca encara inexplorat que pot aportar noves perspectives al voltant de la relació entre els activistes samurai del segle XIX i el militarisme de l'Era Shōwa. Això evidentment només és una hipòtesi, però considero que pot ser valuós explorar-la.

2.4. Brutalització de l'exèrcit, el regiment com a família i repressió interna

Fins ara s'han analitzat els diferents factors que van contribuir al desenvolupament d'un règim militarista totalitari. Com l'Exèrcit Imperial es va alçar amb un poder gairebé absolut dins el règim i va anar eliminant qualsevol oposició política o social que s'interposés en el seu camí. També s'ha vist com les societats d'extrema dreta nacionalista van aconseguir la veu dominant dins l'estament militar. Uns grups extremistes, que recordem estaven dins l'Exèrcit Imperial des de la seva formació i van beure directament de les fonts més radicals de la ideologia samurai. Aquesta ideologia va tenir una forta penetració dins l'exèrcit a causa de la duresa de les condicions socials i el control militar de l'opinió pública. Evidentment hi ha més elements dels que s'esmenten aquí, però en aquest article s'ha optat per centrar el focus en el món militar. Sigui com sigui, aquests elements permeten explicar satisfactòriament la militarització de la societat i la seva radicalització. També expliquen el perquè de la potència de l'Exèrcit Imperial així com la seva política expansionista sobre Àsia. Fins ara s'ha analitzat un cicle històric que comença amb les guerres Bonshin de 1866-1868 i acaba amb la derrota del Japó el 1945. El que es vol desenvolupar en aquest darrer apartat és el resultat d'aquest complex procés històric així com una part consubstancial del mateix. M'agradaria focalitzar aquestes pàgines en les condicions de vida a l'exèrcit que van fer possible l'holocaust perpetrat per les tropes japoneses a Àsia Oriental. En aquest camp originalment es van aplicar anàlisis de caràcter quantitatiu hereves de la tradició de l'Escola econòmica d'Otsuka⁶¹. Les xifres per si soles, però resultaven insuficients per explicar satisfactòriament els processos històrics que havien portat l'holocaust asiàtic.

Un breu repàs dels crims de guerra comesos per l'Exèrcit Imperial en els territoris ocupats durant l'expansió de 1932-1945, permeten fer-se la idea de per què es van necessitar mètodes d'anàlisi més qualitatius. Durant l'etapa final de l'expansionisme militar, el Japó va envair: la Xina, Mongòlia, Taiwan, Corea, la Península d'Indoxina, Filipines, Nova Guinea, Indonèsia i la major part de les illes del Sud-est asiàtic. Els principals crims de lesa humanitat es van perpetrar a la Xina, a Corea i a les Filipines⁶². Segons les estimacions més fiables, el nombre de víctimes de l'holocaust asiàtic se situaria entre els 10 i els 14 milions de morts. Hi ha un vall de xifres considerable, el govern japonès sempre diu que són menys de 14 milions, els governs dels països afectats diuen que són més i sempre hi ha algun tercer en discòrdia. L'estudi demohistòric de Rummel és una font historiogràfica elaborada amb criteris científics i neutral des del punt de vista polític, de manera que el prendrem de referència malgrat les discussions que ha generat⁶³. Les xifres de morts són esgarrifoses, però per

---

61 Hirota, Isao. *Ibidem*.

62 Rees, Laurence. *Ibidem*.

63 Rummel, Rudolph J. *Statistics of democide: Genocide and mass murder since 1900*. Vol. 2. LIT Verlag Münster, 1998.

si soles no permiten fer-se una idea dels crims de les tropes a Àsia. El crim més habitual comès pels japonesos eren els assassinats i les tortures en massa de presoners de guerra i civils de les zones ocupades. Aquests assassinats podien tenir forma d'afusellaments en massa de civils entre els quals es trobaven dones i nens. Les execucions massives de civils i presoners es feien habitualment amb metrallera o fusell i eren sistemàtiques. Moltes vegades es feien amb armes de foc, però moltes altres es realitzaven amb baionetes o espases. Les decapitacions de presoners eren un tret distintiu dels assassinats dels japonesos. L'altre crim de lesa humanitat que caracteritzava l'holocaust asiàtic eren les violacions. La més recordada és la de Nanjing de 1937 quan entre 200.000 i 300.000 dones van ser violades i assassinades. Les violacions eren indiscriminades i es podien donar tant en menors d'edat com en persones d'edat avançada així com dones embarassades. La violència extrema i l'assassinat solien acompanyar moltes d'aquestes violacions perpetrades pels soldats. Les declaracions d'un oficial japonès deixen constància de la brutalitat de les violacions: "Estaríamos bien si sólo las hubiéramos violado, pero nunca pedí que se detuviera el asunto. Muchas veces les clavábamos con bayonetas o cuchillos, porque los muertos no hablan, quizás si solo las hubiéramos violado las veríamos como mujeres, pero al matarlas, las veíamos como cerdos"⁶⁴.

"Fotografia dels soldats de Kwantung executant xinesos durant l'ocupació de Nanjing." Fotografia: Anònim. Capitán Swing, 1937. <https://capitanswing.com/wp-content/uploads/nanking-e1517850483635.jpg>. Accedit el 10 de juny de 2020.

Per altra banda, desenes de milers de dones coreanes, xineses i del sud-est asiàtic van ser segrestades i obligades a exercir la prostitució en els bordells que l'exèrcit imperial tenia repartits a les zones d'ocupació. Aquestes dones eren conegudes com a dones confort i eren esclaves sexuals a disposició de l'Exèrcit Imperial. L'historiador japonès Yoshiaki Yoshimi⁶⁵ ha estat un dels principals historiadors que ha tractat aquesta qüestió. L'exèrcit tenia una xarxa de bordells per satisfer els seus soldats

64 Chang, Iris. *La violación de Nanking: El holocausto olvidado de la Segunda Guerra Mundial*. Capitán Swing Libros, 2017. pp.49-50.

65 Yoshiaki, Yoshimi. *Esclavas sexuales: La esclavitud sexual durante el imperio japonés*. Ediciones B, 2010.

amb dones forçades majoritàriament des de Corea. Era un sistema completament institucionalitzat i replicat a tot l'Imperi, inclòs el territori insular on les víctimes eren majoritàriament japoneses.

Una altra de les atrocitats atribuïdes a l'Exèrcit Imperial eren els experiments mèdics perpetrats a Manxúria per la Unitat 731. Els metges d'aquesta unitat infringien ferides de guerra als presoners i practicaven les operacions mèdiques militars en ells. També els provocaven les malalties més mortíferes de l'època i experimentaven mètodes i cures amb ells, la majoria de vegades ho feien fins a matar-los. Va ser deplorable, també el tracte que van rebre els presoners de guerra aliats que van caure en mans dels japonesos. Desenes de milers de soldats aliats capturats van ser obligats a treballar com a esclaus en els ferrocarrils i les grans infraestructures imperials. Molts d'ells van patir malnutrició, tota mena de malalties i humiliacions. Molts van ser executats per cometre mínimes faltes de disciplina. El treball esclau en aquests camps i les penoses condicions de vida feien que la taxa de mortalitat rondés el 27% en molts camps⁶⁶. Molts aliats van ser empresonats massivament a Filipines i se'ls va traslladar 101 km a peu fins al camp de presoners. Durant el camí es van produir matances i tota mena d'abusos, aquest fet es coneix amb el nom de la Marxa de la mort sobre Bataan. Tot això no implica que tots els soldats de l'Exèrcit Imperial es comportessin així, de fet hi ha nombrosos exemples de bones praxis en el camp de batalla. Generalment eren les unitats més antigues i de manera molt particular les vinculades a "l'Estil Imperial" les que cometien les atrocitats descrites. Alguns (pocs) coronels, sergents i oficials es preocupaven pel benestar dels seus homes i els civils de les zones ocupades. N'hi va haver que van evitar que els seus homes cometessin atrocitats, també alguns van protestar formalment al Quartel General de l'Exèrcit Imperial pel tracte que estaven rebent els civils i els presoners⁶⁷. Però en general aquests homes van ser degradats i eren molt minoritaris dins l'exèrcit.

A la llum dels fets, queda clar que les metodologies quantitatives no permeten donar una interpretació de les causes de l'holocaust. Per això la majoria d'acadèmics que s'han apropat a la qüestió ho han fet des de la història oral, la microhistòria i l'antropologia històrica. Els estudis històrics que es tracten en aquest últim apartat tenen un fort component qualitatiu i una metodologia basada, en part, en fonts testimonials. De fet incorpore una obra purament testimonial en aquest apartat, la de Shigeru Mizuki. El mangaka va formar part de les tropes japoneses destacades a Guadalcanal i explica amb cruesa i sinceritat com era la vida a l'Exèrcit Imperial japonès. La seva capacitat d'explicar com es pensava i vivia en aquella època sense amagar les vergonyes, converteixen a Mizuki en el Primo Levi japonès⁶⁸. La resta d'obres tractades en aquest apartat com *Némesis* de Max Hastings, *El Holocausto Asiàtic* de Laurence Rees, *Esclavas Sexuales* de Yoshiaki Yoshimi i d'altres incorporen el testimoni com la columna vertebral dels seus estudis. Els problemes metodològics del testimoni són coneguts i evidents. La memòria no té la fiabilitat d'un document d'època i es deforma amb el pas dels anys. No tothom està disposat a parlar i sovint hi ha contradiccions importants en els relats. Però precisament el testimoni arriba allà on les metodologies més quantitatives no ho fan. Perquè el testimoni és algú que va viure aquells fets i per tant algú que en algun moment ha tingut els esquemes mentals de la societat analitzada. Podríem dir que aquí es busca una "història a peu de regiment." Ja per acabar en aquest apartat prefereixo deixar que siguin els actors de l'època qui

66 Hastings, Max. *Ibidem*. pp.470-501.

67 *Ibidem*. pp.93-95.

68 Costa, Analía S. "Memorias de la Segunda Guerra Mundial en el manga." *Revista de Filología Románica*, vol. 33, 2016. pp.53-60. Nota: l'ULR està a la bibliografia final, donada la seva llargada (ocupa un quart de pàgina) entorpiria la lectura.

parlin en extensió en comptes dels historiadors. Segurament és la millor manera d'aproximar-se a aquesta realitat.

2.4.1. Deshumanització de l'enemic

El llibre *El holocausto asiático* comença amb una reflexió al voltant del desigual comportament de les tropes nipones a la guerra russo-japonesa i a la invasió de la Xina del 1936-1945. El tracte que van rebre els presoners alemanys i russos durant el conflicte russo-japonès i la primera guerra mundial va ser molt bo. Tenien llibertat de moviment dins el camp, bona alimentació, bona salut, cervesa, i temps lliure. L'historiador i els testimonis citats conclouen que el captiveri va ser com "unes divertides maniobres de cap de setmana"⁶⁹. Què havia canviat dins l'Exèrcit Imperial entre aquest tracte exemplar i el genocidi que es va produir 23 anys després a Nanjing?

Un primer element seria la deshumanització de l'enemic. Durant la guerra russo-japonesa i la Primera Guerra Mundial els japonesos consideraven els combatents europeus i russos com humans i actuaven en conseqüència⁷⁰. No obstant això, com s'ha vist anteriorment durant els anys 20 i 30 els discursos de superioritat racial es van fer dominants a l'educació, de manera que la percepció de l'enemic va canviar. L'arribada dels militars al poder total dins l'estat, es va produir paral·lelament amb l'eclosió de les societats d'extrema dreta nacionalista. Aquesta coincidència faria que el discurs d'aquests grups fos dominant, especialment en els alts comandaments de l'Exèrcit Imperial. Com s'ha vist en l'apartat anterior, aquestes organitzacions proclamaven la superioritat de la raça Yamato i la violència militar contra qualsevol mena d'oposició política. Com que l'emperador era fill dels déus i els japonesos fills de l'emperador, la raça Yamato era l'única divina segons aquest discurs. Seguint aquest fil discursiu, els occidentals només eren superiors en l'àmbit militar i científic, per això s'havien imposat sobre la resta de cultures a base de canonades. Però per tota la resta eren considerats uns bàrbars incivilitzats.

Tradicionalment els filòsofs nacionalistes japonesos havien considerat que la Xina era una cultura superior o igual a la japonesa, una cosa similar a la Grècia Clàssica per Europa. Aquest discurs va anar canviant durant els governs militaristes, de cara al públic es feia gala d'un discurs de germanor amb els xinesos. Aquest discurs argumentava que els japonesos havien d'alliberar Àsia Oriental del jou occidental amb la creació de la "Gran Esfera de prosperitat d'Àsia Oriental"⁷¹. Ara bé a l'Exèrcit Imperial la retòrica era força diferent. Potser seria millor llegir en boca d'un militar de l'època quina idea es tenia dels xinesos a l'exèrcit japonès:

Llamábamos a los chinos "Chancorro" —cuenta Yoshio Tshuchiya, miembro del Kempeitai, la tristemente célebre policía secreta japonesa—, "Chancorro" se usaba para referirse a aquello que estaba por debajo de los humanos, como los insectos o los animales. Mientras que los japoneses son una raza superior, que existe desde hace 2.600 años, los chinos eran una raza inferior. Los chinos no pertenecían a la raza humana. Esa era nuestra opinión.⁷²

⁶⁹ Rees, Laurence. *Ibidem*. p.18.

⁷⁰ Matsunuma, Miho. "Les Soldats du Mikado sur le front ouest? La réaction du Japon face aux appels de ses alliés européens en 1914-1915." *Guerres mondiales et conflits contemporains*. 4, 2014. pp.81-92. Recuperat de: <https://www.cairn.info/revue-guerres-mondiales-et-conflits-contemporains-2014-4-page-81.htm>

⁷¹ Sakai, Tetsuya. "La concepción del orden mundial en el Japón de la entreguerra." *Istor*. no. 21, 2005. pp.51-67. Recuperat de: http://www.istor.cide.edu/archivos/num_21/dossier3.pdf

El discurs racial cultivat dins l'Exèrcit Imperial se centrava més a enaltir la mateixa raça que no en definir la inferioritat de les altres. El que havia canviat des de la primera guerra mundial és que ara els japonesos es consideraven a si mateixos com l'única raça divina i a tota la resta com a inferiors. Els xinesos eren "Chancorro" i els occidentals eren "bàrbars" segons el discurs dominant. Amb la violència dels discursos dels oficials i especialment d'aquells vinculats directament amb la facció "Estil Imperial" s'educava als soldats per anar contra tot allò que no fos japonès. El testimoni de l'oficial Masaichi Kikuchi, entrevistat per Hastings confirma el que deia el membre de la Kempeitai unes línies més amunt. "Crecimos en un mundo en el que todo lo que no fuera japonés se consideraba un enemigo: los chinos, los británicos, los estadounidenses. Se nos educaba para considerarlos seres malvados, demoníacos, como bestias [...]"⁷³.

La deshumanització de l'enemic és un element clau en qualsevol guerra, més encara si és una en la qual els exterminis juguen un paper important. És difícil, si no impossible fer que soldats rasos duguin a terme genocidis o crims de lesa humanitat si consideren com a humans a les seves víctimes. Si s'educa durant la formació a una persona perquè cregui que els que no formen part de la seva nació són com animals, és bastant probable que s'ho acabi creient. Com s'ha explicat en l'apartat anterior, la totalitat de l'educació estava dominada pels militars. D'aquesta manera els discursos de lleialtat imperial, superioritat racial i deshumanització de l'enemic esdevenen dominants dins l'Exèrcit Imperial a partir de l'educació. Així la generació de joves japonesos que van lluitar a la guerra d'Àsia-Pacífic havia rebut un adoctrinament militarista des que van néixer i durant tota la seva vida. Els seus esquemes mentals havien estat modelats pels oficials militaristes de manera que era complicat que algú pogués pensar fora d'aquests esquemes. Ara bé, hi ha una distància important entre creure que un ésser humà és com un insecte i matar-lo a sang freda com a tal. La semblança és evident i era necessari quelcom més que un discurs perquè els soldats actuessin de la manera que ho van fer. Aquí és on entra en escena l'entrenament militar especial.

Per posar en pràctica aquesta idea de la deshumanització de l'enemic, els oficials van entrenar els soldats perquè tractessin els xinesos com si fossin animals. Aprofitant l'adoctrinament anterior els oficials de l'Exèrcit Imperial, especialment els de Kwantung, van entrenar als soldats perquè matessin a qualsevol enemic sense vacil·lacions. Per fer-ho es lligava a civils xinesos o d'altres orígens en arbres, parets o qualsevol lloc i s'obligava els soldats a afusellar-los o a matar-los carregant amb baionetes. Així, els soldats van executar centenars de milers de persones al llarg d'Àsia Oriental. Un testimoni que va participar en aquests entrenaments militars relata com funcionava l'estratègia d'adoctrinament.

En un extremo del campo había un foso y junto a él, una montaña de cuerpos. En el otro extremo, atados a los árboles, un grupo de chinos. "No teníamos la menor idea de lo que estaba sucediendo –relata Kondo. Y entonces el jefe dijo: "Vais a entrenaros con las bayonetas". Calamos las bayonetas y, por parejas, nos lanzamos a la carga y los empalamos. Cuando comprendí que estábamos matándolos, que estábamos apuñalando a seres humanos, me eché a temblar. Fui el séptimo o el octavo en hacerlo. Cuando me dieron la orden, me puse a correr y lo empalé, y la bayoneta penetró suavemente en el cuerpo. Así fue como descubrí lo fácil que es clavar una bayoneta en un cuerpo

---

72 Rees, Laurence. *Ibidem*. p.37.

73 Hastings, Max. *Ibidem*. p.63.

humano. Lo aprendimos con nuestras propias manos. Y después de hacerlo, todo se volvió más fácil. Dejé de pensar en la persona a la que mataba.⁷⁴

Aquests testimonis són generalitzats en els soldats que van participar en l'ocupació xinesa i molt especialment en aquells que van servir sota el comandament de l'Exèrcit de Kwantung. Amb l'adoctrinament i els entrenaments executant xinesos els soldats japonesos es convertien en autèntiques màquines de matar. L'objectiu d'aquests entrenaments no era altre que endurir les ànimes dels soldats perquè, arribat el moment matessin a qui fes falta sense vacil·lacions. La pressió del grup i l'ambient de mort constant empenyien els soldats a dur a terme les execucions. Aquestes podien ser els esmentats entrenaments amb baionetes, afusellaments massius, o execucions massives amb espases i armes blanques. Ara bé aquest testimoni i molts d'altres recollits en els llibres de Hastings, Rees i Yoshimi afirmen ser relativament conscients que estaven matant a éssers humans. És legítim doncs, des d'un punt de vista acadèmic i humà, preguntar-se per què no es desobeïen les ordres en cap circumstància? No hi ha ni un sol dels testimonis que desobeï les ordres en el llibre de Rees ni en el de Hastings. En aquest cas potser el testimoni del cèlebre mangaka Shigeru Mizuki ens donarà algunes claus de la qüestió.

2.4.2. Repressió interna, el regiment com a família brutal

Per aconseguir tal grau d'obediència i lleialtat dins l'Exèrcit Imperial com perquè ningú qüestionés cap ordre fos violat, matar o fins i tot morir es necessitava una disciplina fèrria. Per aconseguir-la se sotmetia als soldats a tortures i càstigs corporals diàriament. Qualsevol mínim error que es pogués cometre era castigat amb una pallissa i normalment no era necessari haver fet res per ser agredit. Qui propinava aquestes agressions sempre eren els oficials i els veterans, qui tenien el poder en la vida quotidiana de l'exèrcit. Segons el testimoni de Shigeru Mizuki a la seva *Autobiografía*:

No obstante, donde se vivía verdaderamente la guerra era en el pelotón. Una decena de hombres sometidos a un sargento cuyo subalterno era un cabo o "veterano". El cabo se hacía llamar "Dios" y su único fin era maltratar a los novatos. Les hacía lavar sus calcetines o incluso sus calzoncillos. En mi pelotón nunca entraron soldados nuevos, así que yo fui el eterno novato. Todos los días tuv[e] que sufrir las injusticias del señor veterano. Todavía hoy sigo teniendo pesadillas de esa época. No hay en el mundo nada más humillante y angustiante que aquello.⁷⁵

El sistema de pallisses era sistemàtic a tots els exèrcits japonesos. En aquest aspecte no hi havia diferències entre terra i marina així com entre l'Exèrcit de Kwantung i els exèrcits del sud-est asiàtic en els quals va servir el mangaka. El sistema estava perfectament dissenyat perquè no hi hagués desercions ni resistències a qualsevol mena d'ordre o autoritat. Mizuki ho relata en aquest altre passatge:

Después supe que para evitar deserciones iban aplicando el maltrato gradualmente. Tal como auguró el veterano, "lo bueno" no tardó en empezar. Y encima yo era el que acababa recibiendo más golpes. Parte de la culpa estaba en mi "cara de palo". Por mucho que me pegaran me quedaba como si nada... y me seguían pegando [dibuixos de les pallisses]. Una vez pisé sin querer una hoja de periódico en la que había una foto del generalísimo emperador sobre un caballo blanco. Según

⁷⁴ Rees, Laurence. *Ibidem*. pp.38-39.

⁷⁵ Mizuki, Shigeru. *Ibidem*. pp.116-117.

las normas... tendría que haber metido la foto en la "caja de honorables imágenes" pero no me había dado cuenta. Me tacharon entonces de desleal. —Lo siento (Mizuki). —¿Crees que con eso es suficiente? (cap) Trae el fusil. ¡¡Está lleno de polvo!! ¡Oh! Y está oxidado. ¿¡Cómo te atreves a dejar que se oxide un arma recibida por gracia del emperador!? ¡Eres la vergüenza del Ejército Imperial! [dibuixos d'una altra pallissa brutal].⁷⁶

Shigeru, Mizuki. *Autobiografía vol. 2*. Imatge de les brutals pallisses que rebien diàriament els soldats. 2006. pp.154-155.

La fèrria disciplina imposada a base de brutals pallisses als soldats s'aplicava de forma general en les tropes. Segons molts testimonis de soldats, quan els oficials es cansaven d'apallissar-los els posaven per parelles i els feien bufetejar-se entre ells i si algú no picava prou fort, l'oficial l'apallissava encara més⁷⁷. Les pallisses les feien també amb bastons de bambú, amb el taló de les botes dels oficials, o els punys. Era impossible escapar del maltractament corporal perquè a l'Exèrcit Imperial la responsabilitat era sempre col·lectiva. Si algú cometia un error, tot el batalló era castigat en conseqüència. Com que es castigava qualsevol cosa per mínima que fos, cada dia els soldats rasos rebien pallisses. La resposta a qualsevol pregunta o qüestionament de les ordres era una pallissa brutal. Al cap d'uns mesos d'aquesta instrucció els soldats acataven qualsevol ordre, fos quina fos i sense pensar⁷⁸. Com veurem al final d'aquest apartat fins i tot havien d'acatar l'ordre de morir,

⁷⁶ *Ibidem*. pp.154-157.

⁷⁷ Rees, Laurence. *Ibidem*. pp.32-35.

⁷⁸ Hastings, Max. *Ibidem*. pp.81-95.

cosa que contra qualsevol aparença era molt habitual. Les conseqüències d'aquestes pallisses sovint podien ser fatals pels soldats, especialment pels del front del sud. Les conseqüències de la brutalitat dels oficials podien comportar que en alguns casos extrems els soldats s'infectessin d'alguna malaltia tropical i morissin. També n'hi havia molts que decidien suïcidar-se abans que continuar vivint en aquelles condicions. Alguns se suïcidaven juntament amb les prostitutes coreanes captives, de fet molts testimonis d'aquestes dones afirmen que molts soldats japonesos els demanaven per suïcidar-se junts⁷⁹.

A aquesta fèrria disciplina s'hi afegia un gran condicionament social dissenyat pels alts comandaments de l'Exèrcit Imperial. El Japó és encara avui dia una societat col·lectivista en la qual el benestar del conjunt passa per sobre de l'interès individual. Els japonesos creuen fermament que la comunitat de persones ha de viure en harmonia per aconseguir la felicitat. Aquesta característica cultural, que en circumstàncies normals seria benèfica, va ser aprofitada pels oficials de l'Exèrcit per condicionar els seus soldats. Els soldats de cada regiment (recordem unitat de 4.000 soldats formada per 4 destacaments) eren de la mateixa zona del Japó. D'aquesta manera segur que a l'exèrcit els soldats conviuriem amb amics, coneguts, familiars,... Si algú desobeïa les ordres podia ser expulsat de l'exèrcit, degradat, acusat de deslleial, o en el pitjor dels casos acusat de traïdor. Com que els soldats estaven rodejats de coneguts les notícies de qualsevol acusació greu haurien arribat a orelles dels familiars i el seu entorn. D'aquesta manera la família d'un soldat desertor, insubordinat o traïdor era deshonorada i conseqüentment podia perdre el seu lloc dins la comunitat. En una societat col·lectivista en la qual es respirava un ambient militarista radical, la deshonra es podia traduir en tota mena de penúries. Això era un condicionament molt fort per a qualsevol soldat, ja que les conseqüències dels seus actes afectaven primer a tot al conjunt del batalló i després a la seva família del Japó. Això sumat a la fèrria disciplina feia pràcticament impensable la desobediència, fins i tot si l'ordre era morir. Els soldats sovint acataven aquesta ordre perquè en cas de no fer-ho condicionarien de manera molt perjudicial la vida dels seus éssers estimats. Al final del volum dos de la *Autobiografia* de Mizuki aquest descobreix amb sorpresa que bastants amics i coneguts formen part del mateix regiment, el testimoni confirma novament els estudis històrics. Segons el codi militar el regiment era una família en la qual el sergent és el pare estricte i el sotsoficial la mare afectuosa. Aquesta freda família estava regida per la disciplina a base de pallisses i humiliacions per part d'aquest "pare estricte" perquè això "els espavilava"⁸⁰.

Les terribles condicions de vida de l'exèrcit afegien una altra dificultat a la vida dels soldats. A mesura que avançava la guerra es necessitaven cada vegada més soldats i va arribar un punt (mitjans 1938) en el qual tots els joves en condicions físiques òptimes ja havien estat reclutats. Per això els alts comandaments van començar a reclutar tota mena de soldats, alguns en males condicions físiques o problemes mentals. La major part dels que presentaven problemes físics ho feia per la desnutrició causada per les males condicions socials en les quals vivia la major part de la població. Els brots de tuberculosi havien fet estralls entre la població obrera i rural de manera que molta gent no estava en condicions d'anar a la guerra. La falta de planificació de les rutes de subministraments i la precarietat de la marina va fer que les rutes patissin molt. En part ho feien per la manca de logística, en part per culpa dels atacs aliats i en part pel deplorable estat en el qual es trobava la flota japonesa. Molts vaixells de la flota havien lluitat en guerres de finals del segle XIX i no estaven en

---

79 Yoshiaki, Yoshimi. *Ibidem*.

80 Drea, Edward J. "In the army barracks of Imperial Japan." *Armed Forces & Society*, vol. 15, no. 3, 1989. pp.329-348. Recuperat de: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0095327X8901500301>.

condicions de ser utilitzats. Això provocaria que 358.000 soldats japonesos morissin en naufragis⁸¹, conseqüentment les rutes d'abastiment fallaven i això comportava fam. Malgrat tot, en aquests vaixells es transportaven milers d'homes apilats en una espècie de lleixes que servien de lliteres, Mizuki recorda en aquest passatge l'estat dels vaixells.

Al día siguiente fuimos de Ngatpan a puerto de Koror bajo un sol abrasador. Ahí había atracados cinco o seis barcos, cochambrosos como nunca había visto. Ciertas partes del puente se desprendían con las manos. Era inaudito. –(Mizuki) Oigan, ¿Es normal que al tocar uno de los costados se haya desprendido este trozo de hierro? –(Mariners) Ja, ja, ja, ja. Soldado, lo que es un misterio es cómo este barco se mantiene a flote. –(Mizuki) ¿Qué quiere decir? (Mariners) –En la guerra ruso-japonesa este navío fue el primero en avistar las fuerzas rusas y enviar la señal de alarma. Se trata del Shinano Maru. –(Mizuki) ¿Todavía existe el Shinano Maru? –(Mariners) Ja, ja, ja. Bastaría que un torpedo pasase cerca para que se hunda este barco.⁸²

La desnutrició va ser un dels grans mals dins l'exèrcit. La mitjana de pes de les tropes era de 60 kg en començar la guerra i va arribar a ser entre 54 i 52 kg l'any 1944, tot i que en algunes unitats ja s'havia arribat a aquesta situació l'any 1940. La falta de mecanització obligava els soldats a carregar tot el pes del material a l'esquena. De mitjana els soldats portaven entre 25 i 30 kg suplementaris cosa que suposava la meitat de la seva massa corporal. Hi ha casos d'unitats que portaven 54 kg a l'esquena per persona, cosa que equivalia al total del seu pes. Les condicions van seguir empitjorant. Els soldats japonesos a dures penes tenien material i en general les botes s'acabaven fent malbé i obrint-se. Això era perillós perquè provocava moltes malalties i infeccions. Era molt habitual que no es reposessin les botes i uniformes destrossats fins al cap de molt temps. Hi ha unitats que van fer milers de quilòmetres a peu amb les mateixes botes i uniformes, entre selves i boscos⁸³.

Tot això ens porta al tema de les violacions massives i la brutalitat de les tropes japoneses amb els civils. El sistema de pallisses, tortures, el regiment com a família, la duresa de les condicions de vida i l'entrenament brutal feien que els soldats fossin obedients i disciplinats. La disciplina imposada a base de pallisses i coaccions portava fins al límit l'estat psíquic dels soldats, que a la vegada havien estat instruïts per ser màquines de matar. Ara bé, què passava quan els comandaments afluixaven les cadenes de la disciplina després de guanyar una batalla o ocupar una ciutat? Probablement la resposta a aquesta pregunta la trobaríem a Nanjing, escenari d'una violació en massa en la qual gairebé totes les víctimes van ser assassinades. Recordem que s'havia educat als soldats per considerar els seus enemics com a inhumans i que les dones al Japó tenien un estatus prou baix com perquè motes formessin part dels milers de prostíbuls del país. La majoria dels soldats no consideraven humanes les dones xineses, coreanes o vietnamites que violaven i mataven. D'aquesta manera per la majoria la violació era una manera de canalitzar l'enorme violència rebuda cap a l'exterior. Un soldat japonès explica com el fet de no tenir cap sistema moral feia les violacions fossin vistes com quelcom normal.

81 Yoshida, Yutaka. "Les champs de bataille et les soldats de la guerre du Pacifique en Asie." *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 1, 2013. pp.49-74. Recuperat de: <https://www.cairn.info/revue-guerres-mondiales-et-conflits-contemporains-2013-1-page-49.htm>

82 Mizuki, Shigeru. *Autobiografía, libro 3*. Sillón Orejero, Astiberri, 2003. pp.14-15.

83 Yoshida, Yutaka. *Ibidem*.

Lo correcto era lo que se nos ordenaba hacer. Desobedecer estaba mal. No había ninguna moral absoluta con que contrastar eso... Para un soldado ordinario, la violación era uno de los pocos placeres que podía permitirse en una vida incómoda y llena de penurias en la que se podía aspirar cosechar muy pocas ganancias de la guerra.⁸⁴

Tot això formava part de l'estratègia dels comandaments per terroritzar l'enemic, ja que era fonamental pel tipus de guerra curta que volien dur a terme. Després de Nanjing els generals de l'Exèrcit Imperial es van adonar que els oficials, bona part dels comandants i els soldats eren incontrolables. Per aquesta raó van intentar substituir les tropes destacades a la Xina per nous reclutes entre 1937 i 1941. Però com que no van canviar la instrucció militar i els comandaments militars es van mantenir gairebé intactes el resultat va ser el mateix⁸⁵. És important tenir en compte també que la major part dels crims els duien a terme els soldats veterans i els oficials. La raó, fanatisme a part, ens la dona l'oficial. "Los novatos estaban demasiado cansados para violarlas – narra Kondo. Se cebaban tanto con los novatos, los obligaban a cargar con los más pesados y el resto de soldados nos maltrataban de tal modo que nunca tuve tiempo de pensar en mujeres". El mateix testimoni explica que el dia que el van començar a considerar prou veterà el van convidar a participar en una violació col·lectiva. "Era mi tercer año como soldado, y uno de los soldados que llevaba cuatro años en el ejército me llamó y me dijo: "Kondo, vióla". No podías negarte"⁸⁶. Aquest testimoni concorda amb el de Mizuki i centenars d'altres. En algun moment el cap els podia donar l'ordre de violar una dona o en el cas de Mizuki a anar al bordell. Desobeir aquestes ordres tenia les mateixes conseqüències que desobeir-ne qualsevol altre; pallisses sistemàtiques i tortures.

En el tema dels personers de guerra hi havia encara una altra variable sobre l'estigma racial i l'enemistat, el Bushido. Segons el codi del guerrer modificat pels militaristes la rendició era absolutament immoral, per la qual cosa tots els soldats enemics que es rendien eren vistos com a autèntica escòria. Els soldats japonesos estaven obligats a lluitar fins a la mort i en molts casos se'ls ordenava morir. Per tant el ressentiment que devia provocar el fet que els soldats enemics s'entreguessin fàcilment devia ser molt gran. És precisament al voltant d'aquesta última qüestió que m'agradaria concloure el treball, la guerra suïcida.

2.4.3. Operació Mort

Una de les característiques dels militars japonesos que va impressionar més als aliats i l'opinió pública internacional era la guerra suïcida. La part més famosa d'aquesta guerra correspon als atacs suïcides dels anomenats Kamikaze (lit. Vent diví), uns pilots que emplenaven els seus avions d'explosius i es llançaven contra l'enemic. Van ser utilitzats a l'atac de Pearl Harbour i altres batalles navals, però el seu ús com a estratègia de combat regular i massiva es va generalitzar a partir de l'octubre del 1944. Més de 5.000 pilots van participar d'aquell tipus d'operacions suïcides dels quals gairebé cap va tornar amb vida. Aquesta estratègia no tenia cap sentit des del punt de vista logístic, tècnic o militar, ja que els costos en recursos dels avions, els explosius i la formació dels pilots eren infinitament superiors utilitzant-los d'aquesta manera que en un combat convencional. Però això no importava als alts comandaments que estaven cegats pel fanatisme militar de les faccions, el Bushido i l'esperit de Yamato. Els soldats havien de morir per la pàtria. Abans de llançar-se, els pilots kamikaze havien

84 Hastings, Max. *Ibidem*. pp.88.

85 Yoshida, Yutaka. *Ibidem*.

86 Rees, Laurence. *Ibidem*. pp.52-53.

de deixar escrit un poema i unes últimes voluntats. Aquests materials s'utilitzaven per a l'educació dels civils i els soldats per encoratjar-los a lluitar fins a la mort. Un Kamikaze supervivent explica que "Em van dir d'escriure les meves darreres voluntats per ensenyar-les en una sala d'exposició per l'educació. Evidentment nosaltres no podíem dir el què pensàvem realment"⁸⁷.

A l'hora de preparar aquestes operacions suïcides els caps, sergents i altres oficials "convidaven" als seus pilots a participar-hi. Ja s'ha vist en els apartats anteriors a quines coaccions estaven sotmesos els soldats japonesos, de manera que aquesta "invitació" en realitat era una ordre encoberta. Els qui s'haguessin negat a participar en aquests operatius haurien pogut condemnar a la seva família a la deshonra amb tot el que això comportava. Com veurem a continuació hi havia un altre tipus d'operatius suïcides, molt més comuns en els quals la negació a participar comportava la pena capital. Tenint en compte això, és evident que els Kamikazes estaven sotmesos a enormes coaccions per fer aquestes operacions militars. Els comandaments japonesos es negaven en rodó a acceptar la lògica de la rendició de manera que les unitats japoneses havien de lluitar fins al final. Aquesta va ser una arma molt poderosa en mans de la cúpula militar, que va fer possible que les tropes aguantessin molt més del que seria lògic tenint en compte la seva inferioritat en termes materials i tecnològics. Aquesta lògica de la no rendició la pregonaven els més alts comandaments com el primer ministre i ministre de la guerra Hideki Tōjo, "Para evitar ser una vergüenza, un hombre tiene que ser fuerte. Siempre debe tener presente el honor de su familia y de su comunidad, y luchar para justificar la fe que estos tienen en él. No debe sobrevivir a la vergüenza, sino morir para no dejar rastro de la ignominia tras de sí"⁸⁸. A la pàgina següent Hastings cita un altre testimoni d'un presoner de guerra japonès que a 1944 afirmava: "Todas las unidades se consideran ahora unidades suicidas".

Malgrat que les missions Kamikaze són molt conegudes popularment pel seu component més espectacular i mediàtic hi havia un tipus d'operatiu suïcida molt més habitual. Eren les anomenades Gyokusai (literalment: atacar fins a morir amb dignitat) en les quals s'obligava a unitats senceres de soldats a realitzar càrregues suïcides en les quals havia de morir fins a l'últim home. Aquestes tàctiques van comportar la mort de desenes de milers de soldats japonesos durant la guerra i es van fer principalment durant els tres últims anys del conflicte. Els oficials normalment extremament fanatitzats per les idees del Bushido Imperial i les societats d'Extrema dreta militarista obligaven els seus homes a avançar fins a morir en aquestes operacions. En aquest cas la decisió de morir la diuen a terme els oficials en exclusiva arrossegant amb ells a tots els seus homes. Negar-se a participar en una operació d'aquest tipus implicava la sentència de mort de manera que als soldats no els quedava altra que acatar l'ordre. La immensa majoria no volien morir d'aquella manera. Ho feien obligats pels seus oficials fanatitzats de manera extrema. En un inici aquesta tàctica suïcida va resultar relativament efectiva per trencar les línies enemigues. Però de la mateixa manera que en el cas dels Kamikazes els aliats van aprendre a defensar-se d'aquests atacs. La major part d'aquestes operacions no tenien cap sentit estratègic ni militar. Simplement guiats per la moral suïcida imposada en els comandaments de l'Exèrcit Imperial, els oficials decidien llançar els seus homes a la mort. Gairebé sempre sobrevivia algú a aquestes operacions, però la gran majoria moria durant l'assalt. Shigeru Mizuki fou un supervivent d'una d'aquestes Gyokusai realitzades a la selva de Papua Nova Guïna. Mizuki va compartir el seu testimoni en el seu manga *Operación Muerte* en el qual explica com els comandaments menyspreaven la vida dels seus homes. A l'epíleg explica així per què hi va haver supervivents a la seva unitat. També com els soldats eren forçats a realitzar aquests atacs:

87 Pionce, Mary. "Les missions suïcides des «forces d'attaque spéciales» dits kamikaze: débats d'historiens et mentalités de l'époque". *Études sur la mort*, n° 130, 2006. pp.9-20. Traducció pròpia.

88 Hideki Tōjo, citat en Hastings 90.

En el ejército se decía que tanto los soldados como los calcetines eran artículos de usar y tirar. Es decir, no éramos mejor considerados que los gatos. Pero a la hora de enfrentarnos a la muerte, en el fondo seguíamos siendo humanos. Como dice el proverbio, “hasta el más minúsculo insecto posee un alma”. De la misma manera, si no existe un consentimiento tácito de todos los soldados, pienso que no es posible llevar a cabo con éxito una operación muerte solamente a base de órdenes.⁸⁹

El seu testimoni mostra totes les fases de la brutal instrucció i la degradació de la situació fins que els donen l'ordre de morir. El procediment començava amb anunciar la “Gyokusai” a tota la tropa, formar a tothom, invocar l'emperador i dir que l'ordre es feia en nom seu. Durant la nit anterior a l'atac es feia una festa amb els soldats. A aquells qui estaven massa malalts o ferits per continuar se'ls donava una granada i se'ls ordenava immolar-se. Als soldats se'ls ensenyava durant tota la instrucció que els seus cossos no els pertanyien sinó que pertanyien a l'emperador. El cert és que l'emperador no va ordenar mai aquestes operacions sinó que eren els oficials, qui seguint l'anomenada “gekojujo” o “iniciativa des de baix” les promovien. Mizuki recorda en aquest passatge com un oficial li va dir que era un ésser insignificant i que pertanyia a l'emperador:

(Oficial) –Incluso una basura como tú... Es hijo...

Al pronunciar el nombre del emperador teníamos que estar firmes.

(Oficial) –...Del emperador.

(Mizuki) –Sí, señor.

(Oficial) –Tu cuerpo no te pertenece.

(Mizuki) –Lo sé, señor, pertenece al emperador”⁹⁰.

En un passatge del manga *Operación Muerte*, que com s'ha explicat va causar un gran impacte acadèmic, Mizuki reproduceix una conversa entre dos oficials en la qual es reflecteix el grau de fanatisme de molts militars. Eren els dos caps de la seva unitat i el de més alt rang està convençut que han d'executar l'operació mort mentre que l'altre l'intenta dissuadir. En exposar-se els arguments queda absolutament clar que aquestes tàctiques no seguien cap mena de lògica militar ni estratègica:

(Comandant) –El enemigo ha atacado nuestra retaguardia y se ha apoderado del suministro de agua. Estamos totalmente rodeados. La única y mejor opción que nos queda es ejecutar el “Gyokusai”, la operación muerte.

(Tinent) –¡¡La operación Muerte!!

(Comandant) –Sí, como hicieran antaño las huestes de Dainanko, nos enfrentaremos al enemigo... Hasta morir.

(Tinent) –Pero, señor, con nuestra fuerza militar será imposible vencerlos... Por mucho que los hostiguemos con un ataque suicida. Es una idea totalmente absurda.

(Comandant) –Hay que defender Rabaul... Aunque sea por uno o dos días más. Eso también es defender nuestra patria.

(Tinent) –Existen otros medios de defender Rabaul durante un mes o incluso medio año.

⁸⁹ Mizuki, Shigeru. *Operación Muerte*. Sillón Orejero, Astiberri, 2010. p.364.

⁹⁰ Mizuki, Shigeru. *Autobiografía, libro 2*. Sillón Orejero, Astiberri, 2003. pp.197-198.

(Comandant) –¿Otra vez con tu idea de hacer guerrillas en la montaña? Si abandonamos esta posición... No tendremos la suficiente fortaleza de espíritu para enfrentarnos a un ejército superior. ¿qué pasará después de vivir una semana, un mes en la selva? Nuestros hombres caerán víctimas de la malaria. ¡Me niego a morir de una manera tan miserable! Aprovechemos que aún nos queda espíritu... Para ejecutar la operación muerte y morir todos de una manera digna.

(Tinent) –Con eso no seremos capaces de infringir ningún daño al enemigo.

(Comandant) –¿Es que no estás dispuesto a morir conmigo?

(Tinent) –Sabe de sobra que los cien mil soldados y oficiales de Rabaul viven con todas las comodidades [...] ¿De verdad es necesario defender a toda costa este recóndito altiplano? Eso sí que es un chiste.

(Comandant) –¡Capitán mide tus palabras! Su excelencia el general nos ha encomendado la defensa de este lugar. Tu deber es callarte y morir conmigo.⁹¹

He volgut reproduir gairebé íntegrament aquesta conversa, que Mizuki va escoltar amagat rere la finestra, per mostrar un testimoni directe del fanatisme dels oficials. En definitiva es va condicionar als soldats a través d'un adoctrinament, un condicionament social i una disciplina a base de tortures perquè obeïssin contra la seva voluntat l'ordre de morir. Aquest episodi em sembla el més adequat per concloure aquest treball perquè constitueix la mostra perfecta de com l'Exèrcit Imperial amb tota la seva complexitat va ser el responsable de la tragèdia ocorreguda a la Guerra d'Àsia Pacífic.

Mizuki, Shigeru. *Operación Muerte*. El regiment en el qual estava l'autor llençant-se a un atac suicida a Guadalcanal. 1973. pp.236-237.

91 Mizuki, Shigeru. *Operación Muerte*. Sillón Orejero, Astiberri, 2010. pp.202-205.

3. Conclusions

Al llarg d'aquesta reflexió bibliogràfica s'han tractat les principals qüestions al voltant de l'Exèrcit Imperial japonès. A través d'una aproximació a la història del període s'ha pogut veure com el desmantellament d'un règim feudal molt tardà va provocar reaccions xenòfobes i terroristes per part de la casta guerrera, els samurais. Grups radicalitzats d'aquests guerrers van prendre el control dels seus dominis i posteriorment a través de la guerra i el terrorisme acabarien prenent el control del país l'any 1868. Enarborant la bandera de la Casa Imperial i aprofitant la seva debilitat van construir un nou règim que permetés defensar-se de l'amenaça exterior. Aquest règim va centralitzar el poder en la figura de l'emperador, però aquest estava condicionat per aquells qui mitjançant les armes havien arribat al poder. A poc a poc es va desmantellar la vella societat feudal donant pas a la indústria i el transport en una modernització de velocitat vertiginosa. Mentre les institucions feudals eren destruïdes els seus esquemes mentals i, particularment els dels guerrers radicalitzats es van fer més forts.

A poc a poc els antics líders samurai van aglutinar-se al voltant del nou Exèrcit i progressivament van acaparar tots els mecanismes del poder fins a tenir-los tots a la dècada de 1910 i a cara descoberta a partir de 1927. Això va propiciar que els militars donessin màniga ampla a moviments radicals i ultranacionalistes sorgits en el si de les seves files i d'una societat maltractada socialment. Els radicals es van alçar amb la veu dominant dins l'Exèrcit fent que aquest creixés cada vegada més i més a expenses del pressupost nacional. El control dels militars i particularment d'aquells més radicals es va estendre a totes les àrees de la vida en un afany per militaritzar la societat. Una societat adoctrinada amb els principis militaristes i de superioritat racial a partir de la implantació de l'educació militar a totes les escoles. Aquesta educació basada en una deformació de l'antic codi dels guerrers samurai va adoctrinar diverses generacions de joves japonesos, molts dels quals acabarien anant a la guerra. A l'Exèrcit Imperial els militars van establir un sistema de disciplina draconiana basat en la repressió dels seus homes, les pallisses sistemàtiques, la lleialtat incondicional i el suïcidi com a arma. Sotmesos a la tirania dels seus oficials milers de soldats japonesos van suïcidar-se o morir a causa de la instrucció. Quan aquests soldats van anar a la guerra a Àsia els oficials van afluixar les cadenes de la disciplina durant les conquestes enemigues. Tota la violència que havien rebut dels seus oficials es va transmetre cap als pobles ocupats. Durant tot aquest temps als soldats els havien ensenyat que tot allò que no era japonès era inhumà. D'aquesta manera, convençuts que les seves víctimes no eren humanes i sense cap moral absoluta amb la qual contrastar les ordres que rebien, els soldats japonesos van violar, assassinar, massacrar, experimentar i torturar amb tots aquells qui tenien la desgràcia de trobar-se'ls. El fanatisme i la crueltat dels oficials d'aquests homes arribava fins al punt que quan es va fer evident la derrota els van ordenar morir. Tal era la brutalitat de la disciplina i el condicionament social, que a desenes de milers de soldats no els va quedar altre remei que acatar aquesta ordre.

Els soldats japonesos eren humans. La major part de la memòria popular sobre la guerra clamava el contrari, que els militaristes japonesos i els soldats nazis eren monstres inhumans. Amb aquesta còmoda explicació un es desvinculava totalment de les atrocitats comeses per aquestes persones. Separar-los de la resta dels mortals fa innecessari preguntar-se pels processos que els van portar a actuar d'aquesta manera. Quan Yutaka Yoshida, John Edward Drea, Yoshihashi Takehiko i tants altres historiadors van observar la humanitat amb la qual els japonesos van tractar els presoners de la Primera Guerra Mundial la pregunta per què?, es va fer més incòmoda que mai. Va ser-ho perquè els episodis anteriors al militarisme demostraven la humanitat dels soldats japonesos i això

els igualava amb la resta d'éssers humans. Això significa que en les condicions socials, econòmiques, psicològiques, culturals i polítiques necessàries qualsevol persona podria convertir-se en un Hideki Tōjo, Fumimaro Konoe o Sadao Araki o si més no acatar les seves ordres.

Bibliografia

Alamarza, Rubén. *Breve Historia del Japón Feudal*. Madrid: Nowtilus, 2018.

Aregall Mañas, Víctor. *La Restauració Meiji: L'inici del Japó modern*. Universitat de Barcelona, Barcelona. Recuperat de: http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/49925/1/TFG_Aregall%20Ma%c3%b1as.pdf

Bartolomé Sopena, Rubén. *Un interés inexplicado: una mirada a la cobertura española de la guerra ruso-japonesa*. Universidad de Salamanca, 2015. Recuperat de: https://gredos.usal.es/bitstream/handle/10366/126688/TFM_Bartolom%C3%A9Sopena_Interes.pdf?sequence=1

Beasley, William Gerald. *La restauración Meiji*. Gijón: Satori Ediciones, 2010.

Benesch, Oleg. *Inventing the Way of the Samurai: Nationalism, Internationalism and Bushidō in modern Japan*. Oxford: Oxford University press, 2014.

Buruma, Ian. *El precio de la culpa: Cómo Alemania y Japón se han enfrentado a su pasado*. Duomo, 2011.

Chang, Iris. *La violación de Nanking: El holocausto olvidado de la Segunda Guerra Mundial*. Capitán Swing Libros, 2017.

Conrad, Sebastian. "Japanese Historical Writing". *The Oxford History of historical writing: Volume 5: Historical writting since 1945*. Axel Schneider i Daniel Woolf. Oxford University Press, 2011. pp.637-658. Recuperat de: <https://nhatbook.com/wp-content/uploads/2019/11/nhatbook-The-Oxford-History-of-Historical-Writing-Axel-Schneider-.pdf#page=660>

Costa, Analía S. "Memorias de la Segunda Guerra Mundial en el manga". *Revista de Filología Románica*, vol. 33, 2016. pp.53-60. Recuperat de: https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/53410318/Memorias_de_la_Segunda_Guerra_Mundial_en_el_manga.pdf?1496771754=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DMemorias_de_la_Segunda_Guerra_Mundial_en.pdf&Expires=1595358004&Signature=dVSwF-h159EADxmQ23EHhJf1L9ZO9qpYEVU5WI-3GcnibQjr-RVO2KuE3dJJRrEl~AvgyosIUZwjxrWITeUjP9K477x0lo0IL3xMgXzhQPZYkc1VGZ~TK2dHgWuwrdxbq4zomGBUW7sUNgDeQAYk~scKYyWfWcQjrQXAgwneWj5~D7iX1PtxYUiW56qokwhyXkM01iYA~pK3lCrP~Y7BGkieCDgb5xWCXc4KQYgvyZxWmW--77K0w9qpoNpaDhsFK-ofZQgPd049hBRxm3WuprImDHMnwo8NM1nJye-ir30cftrqSBeL9MZCkPK~DEOusPn0bLPPZJQrdXDLHt5w__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA

- Crowley, James B. "Japanese Army Factionalism in the Early 1930's". *The Journal of Asian Studies*, vol. 21, no. 3, 1962. pp.309-326. Recuperat de: www.jstor.org/stable/2050676
- Drea, Edward J. "In the army barracks of Imperial Japan". *Armed Forces & Society*, vol. 15, no.3, (1989). pp.329-348. Recuperat de: <https://doi.org/10.1177/0095327X8901500301>
- . *In the service of the emperor: Essays on the Imperial Japanese Army*. University of Nebraska Press, 2003.
- . *Japan's Imperial Army: Its Rise and Fall, 1853-1945*. Kansas University Press, 2009.
- Gatti, Franco. "Fascismo giapponese e categorie storiografiche eurocentriche". *Annali di Ca'Foscari: Rivista della Facoltà di Lingue e Letterature straniere dell'Università di Ca'Foscari*, 1987, vol. 26, pp.217-231. Recuperat de: http://157.138.8.12/jspui/bitstream/11707/1586/2/Gatti_pp217-231.pdf
- Hane Mikiso. *Breve Historia de Japón*. Madrid: Alianza, 2000.
- Hastings, Max. *Némesis: La derrota del Japón, 1944-1945*. Barcelona: Crítica, 2008.
- Hirota Isao. "Grandes tendencias de l'historiographie japonaise depuis Meiji." *Histoire, économie et Société*. 25e année, no. 2, 2006. pp.165-179. Recuperat de: <https://doi.org/10.3406/hes.2006.2589>
- Iwao Seiichi, Sakamoto Tarō, Hōgetsu Keigo, Yoshikawa Itsuji, Akiyama Terukazu, Iyanaga Teizō, Iyanaga Shōkichi, Matsubara Hideichi, Kanazawa Shizue. 78. Genrō. Dins: *Dictionnaire historique du Japon*, volume 6, 1981. Lettre G. pp.40-43. Recuperat de: https://www.persee.fr/doc/dhjap_0000-0000_1981_dic_6_1_886_t2_0040_0000_2
- Lamont-Brown, Raymond. "Kempeitai: Ruthless Policemen of the Rising Sun". *The Police Journal*, 67.2, 1994. pp.163-167. Recuperat de: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0032258X9406700213?journalCode=pjxa>
- Large, Stephen S. "Nationalist Extremism in Early Shōwa Japan: Inoue Nisshō and the Blood-Pledge Corps Incident 1932". *Modern Asian Studies*, vol. 35, no. 3, 2001. pp.533-564. Recuperat de: https://www.jstor.org/stable/313180?casa_token=CSba1ziW4DgAAAAA%3AxBTqrlqb6iXs_KKsriVZQk5cVLIHGFEkC-tVx75u9-mWauQC9Zzi7cVSkDuZMltKIA2LfbDmAf4bh8Sw7t4QcE1Du_CltrV3KA8aWh3kHwG5ZYHpaEhm&seq=1#metadata_info_tab_contents
- Legendre, Pierre. *Ce que l'Occident ne voit pas de l'Occident: Conferènces au Japon*. Fayard, 2004.
- Li, Peter. "Hirohito's war crimes responsibility: The unrepentant emperor". *Japanese War Crimes*. Routledge, 2003. pp.59-69. Recuperat de: <https://doi.org/10.4324/9780203788059>
- López-Vera, Jonathan. *Historia de los samuráis*. Gijón: Satori Ediciones, 2016.
- Matsunuma Miho. "Historiographie japonaise de la Guerre de 1931 à 1945: état des recherches jusqu'à nos jours". *Guerres mondiales et conflits contemporanis*, vol. 1, no. 249, 2013. pp.33-48. Recuperat de: <https://www.cairn.info/revue-guerres-mondiales-et-conflitscontemporains-2013-1-page-33.htm>

- . “Les Soldats du Mikado sur le front ouest? La réaction du Japon face aux appels de ses alliés européens en 1914-1915”. *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 4 2014. pp.81-92. Recuperat de: <https://www.cairn.info/revue-guerres-mondiales-et-conflits-contemporains-2014-4-page-81.htm>
- Maejima Michiko. *Édifier et équiper les bases de l’armée japonaise Transferts de technologie France-Japon 1868-1930*. Conservatoire national des arts et métiers, 2014. Recuperat de: <http://www.theses.fr/2014CNAM0912>.
- Mizuki Shigeru. *Autobiografía: Libro dos*. Sillón Orejero. Astiberri, 2001.
- . *Autobiografía: Libro tres*. Sillón Orejero, Astiberri, 2003.
- . *Operación Muerte*. Sillón Orejero, Astiberri, 2010.
- Morisaki Kazue. *Makkura Onna Kōfu karano Kikigaki*. Rironsha, 1961.
- Nakamura Yoshihisa i Tobe Ryoichi. “The imperial Japanese army and politics”. *Armed Forces & Society*, 14.4, 1988. pp.511-522. Recuperat de: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0095327X8801400402>
- Nanta, Arnaud. “Japon: les historiens contre l’État”, a Alain Brossat i Pierre Bayard (dir.), *Dénis de l’histoire. Europe et Extrême-Orient au XXe siècle*, Éd. Laurence Teper, Paris, 2008, pp.197-211. Recuperat de: <https://www.cairn.info/revue-guerres-mondiales-et-conflits-contemporains-2013-1-page-33.htm>
- Nitobe, Inazo. *El Bushido: El camí del Samurai*. Ed. Ricard Vela. Barcelona: Angle Editorial, 2017.
- Ohkawa Kazuchi i Henry Rosovsky. “A Century of japanese economic Growth”. *The State and economic Enterprise in Japan*. William W. Lockwood. Princeton University Press, 1965.
- Pionce, Mary. “Les missions suicides des «forces d’attaque spéciales» dits kamikaze: débats d’historiens et mentalités de l’époque”. *Études sur la mort*, n° 130, 2006. pp.9-20. Recuperat de: <https://www.cairn.info/revue-etudes-sur-la-mort-2006-2-page-9.htm>
- Rees, Laurence. *El holocausto asiático: los crímenes japoneses en la segunda guerra mundial*. Planeta, 2001.
- Rummel, Rudolph J. *Statistics of democide: Genocide and mass murder since 1900*. Vol. 2. LIT Verlag Münster, 1998.
- Sakai Tetsuya. “La concepción del orden mundial en el Japón de la entreguerra”. *Istor*. No. 21, (2005). pp.51-67. Recuperat de: http://www.istor.cide.edu/archivos/num_21/dossier3.pdf
- Smethurst, Richard J. *A Social Basis for Prewar Japanese Militarism: The Army and the Rural Community*. University of California Press, 1974.
- Soh, Chunghee Sarah. “The Korean comfort women: Movement for redress”. *Asian Survey*, 36.12, 1996, pp.1226-1240. Recuperat de: https://www.jstor.org/stable/2645577?seq=1#metadata_info_tab_contents

- Takehiko Yoshihashi. *Conspiracy at Mukden: The Rise of Japanese military*. Londres: Yale University Press, 1963.
- Tombari, Federico. *Negazionismo giapponese: Analisi di "what really happened in Nanking" di Tanaka Masaaki*. Università Ca'Foscari Venezia, Facoltà di Lingue e Letterature Straniere, Venècia, 2012. Recuperat de: <http://www.academia.edu/download/33230220/827367.pdf>
- Yoshida Takashi, "Historiography of the Asia-Pacific War in Japan" (2008). *History Faculty Publications*. Paper 4. Recuperat de: http://scholarworks.wmich.edu/history_pubs/4
- Yoshida Yutaka. *Nihon no guntai: Heishitachi no kindaiishi*. Iwanami shoten, 2002.
- . "Les champs de bataille et les soldats de la guerre du Pacifique en Asie". *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 1, 2013. pp.49-74.
- Yoshiaki Yoshimi. *Esclavas sexuales: La esclavitud sexual durante el imperio japonés*. Ediciones B, 2010.